

บทที่ ๔

การประยุกต์ใช้และคุณค่าของหลักโสวจัสสตากับบริบทสังคมไทยในปัจจุบัน

สภาพสังคมไทยในปัจจุบัน ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศตกอยู่ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งให้ความสำคัญทางด้านวัตถุมากกว่าความรู้สึก หรือคุณค่าทางจิตใจ การแข่งขันเพื่อความอยู่รอดทางสังคมภายใต้เทคโนโลยีที่ทันสมัย เด็กๆเติบโตขึ้นด้วยวัตถุที่พ่อแม่หามาให้มากกว่าความอบอุ่นทางจิตใจ ซึมซับการแข่งขันเพื่อให้ได้มี และได้เป็นอย่างที่สังคมยกย่อง โดยไม่คำนึงถึงความรู้สึกของใครนอกจากตัวเอง กลายเป็นคนที่มีจิตใจคับแคบ ไม่อยากเห็นใครดีกว่าตน เป็นคนไม่มีเหตุผล ใช้อารมณ์ตัดสินเหตุการณ์มากกว่าการใช้สติปัญญาแก้ไข ไม่ยอมรับฟังคำว่ากล่าวตักเตือนสั่งสอนจากใคร ถึงแม้การสั่งสอน ตักเตือนนั้นจะเกื้อกูลความดีแห่งตน และความเจริญมากกว่าที่เป็นอยู่ก็ตาม เพราะเชื่อมั่นในตนว่าเป็นคนเก่ง มีความสามารถในการหาให้ได้มา ได้มี และได้เป็นมากกว่าคนอื่น เป็นที่ยอมรับ และสรรเสริญของสังคมอยู่แล้ว ดังนั้น เมื่อมีผู้ว่ากล่าวตักเตือน อบรมสั่งสอน ก็จะเกิดอาการการขัดเคือง ก้าวร้าว โต้แย้ง ไม่น้อมรับมาปฏิบัติ ถึงแม้ว่าจะเป็นผู้อาวุโสกว่าในครอบครัวของตน เช่น พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย ก็ตาม ทำให้เป็นคนว่ายากสอนยากไป ด้วยเหตุนี้ การอยู่ร่วมกันของคนไทยในปัจจุบัน จึงต่างคนต่างอยู่ ต่างความคิดเห็น แบ่งฝ่ายหาพวกพ้องที่คิดแบบเดียวกันกับตนเองมาร่วมความคิดเดียวกัน เน้นประโยชน์ตน และพวกพ้องเป็นสำคัญ อยู่กันด้วยความหวาดระแวง ปราศจากความสุข สงบ สันติ เอื้ออาทร การแบ่งปัน การไม่ยอมรับฟังความคิดเห็นระหว่างกันด้วยเหตุผล ทำให้เกิดความขัดแย้งทางความคิดที่นำไปสู่ความรุนแรง จนทำให้ตน สังคม และประเทศชาติต้องได้รับผลกระทบอย่างยากที่จะหลีกเลี่ยงได้

หลักโสวจัสสตาเป็นหลักธรรมของความเป็นผู้ว่าง่าย สอนง่าย มีอานิสงส์และคุณคุณค่ามากมายกับผู้ปฏิบัติตามธรรมนี้ บุคคลผู้ว่าง่ายย่อมมีความเจริญทั้งทางโลกและทางธรรมในระดับยิ่งๆ ขึ้นไปทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ คนว่าง่ายมีความแตกต่างจากคนหัวอ่อนอย่างสิ้นเชิง คนหัวอ่อนคือคนที่ยอมทำตามคนอื่นเพราะความเชื่อถือ ศรัทธา หรือผู้ที่มีอิทธิพลเหนือตน โดยปราศจาก การพิจารณาไตร่ตรองในสิ่งที่คนอื่นบอกนั้นถูกต้องตามครรลองครองธรรม มีประโยชน์ อันจะนำพาชีวิตไปสู่ความเจริญหรือไม่ ส่วนคนว่าง่ายตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนานั้น จะน้อมรับสิ่งที่ผู้อื่นบอกกล่าวแล้วนำมาพิจารณา ก่อนที่จะปรับปรุง เปลี่ยนแปลง แก้ไข ในสิ่งที่ผู้อื่นบอกกล่าว เพื่อให้ชีวิตมีความเจริญขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ ซึ่งการที่จะสามารถพิจารณาสิ่งที่ผู้อื่นบอกกล่าว และนำไปปฏิบัติตามจนเกิดความดีงาม มีความเจริญรุ่งเรืองกว่าเดิมหรือไม่นั้น ก็ต้องอาศัยหลักธรรมอื่นเข้ามาประกอบ ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

ดังนั้น เมื่อทราบลักษณะของความเป็นผู้ว่าง่าย ตามหลักพระพุทธศาสนาที่แท้จริงแล้ว ซึ่งเป็นความว่าง่ายที่พระผู้มีพระภาคทรงสรรเสริญ ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอการประยุกต์ใช้และคุณค่าของความเป็นผู้ว่าง่ายตามหลักโสวัจสสตา เพื่อให้ผู้ที่สนใจศึกษาได้นำไปประยุกต์ใช้พัฒนาตนให้เหมาะสมกับบริบทสังคมไทยในปัจจุบัน อันจะก่อให้เกิดความดียิ่ง ๆ ขึ้นไป ซึ่งจะส่งผลความดีต่อสังคมโดยภาพรวม ทั้งครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ เป็นความดีงามที่เกิดจากความว่าง่ายแห่งตน โดยจะนำเสนอแต่ละประเด็น ดังนี้

๔.๑ การประยุกต์ใช้และคุณค่าหลักโสวัจสสตาเพื่อเกื้อกูลความดีแห่งตน

การฝึกตนให้เป็นคนดี เป็นสูตรสำเร็จในการพัฒนาตนเองหม่แรกของมงคล ๓๘^{๑๖๐} ประการ เปรียบประดุจบันไดขั้นแรกที่จะก้าวนำพาชีวิตไปสู่ความสำเร็จ ความเจริญก้าวหน้า ทั้งทางโลกและทางธรรม เป็นเส้นทางหลีกเลี่ยงเหตุแห่งความเสื่อมทั้งหลายและเป็นเครื่องทำลายอุปสรรคของชีวิต ตลอดจนความชั่ว บาปกรรมต่างๆ เป็นก้าวที่สำคัญ เพราะถ้าไม่สามารถปฏิบัติตามได้แล้ว จะไม่สามารถปฏิบัติตามมงคลระดับสูงที่อยู่ภายหลังได้ ผู้ปฏิบัติตามมงคลอันประเสริฐนี้ ย่อมพัฒนาตนให้เป็นคนดี มีความเจริญก้าวหน้า ในขณะเดียวกัน ก็จำเป็นต้องได้รับการฝึกตน เพื่อให้เกิดความเคยชิน

ให้เป็นนิสัยประจำตัวของคนดี ซึ่งสอดคล้องกับพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า “การที่บุคคลจะพัฒนาตนเองให้มีความเจริญก้าวหน้า จำเป็นต้องฝึกตนเองให้เป็นคนดี เพราะการพัฒนาตนเองมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดความดีแห่งตน การเริ่มต้นพัฒนาจิตใจด้วยการสร้างความคิดเห็นที่ถูกต้อง ด้วยการปลูกฝังวินัยที่ดีให้กับใจ ให้สามารถแยกแยะได้ว่า อะไรดี อะไรชั่ว อะไรถูก อะไรผิด อะไรควร อะไรไม่ควร แล้วเลือกที่จะคิด พูด และกระทำแต่สิ่งที่ดี เพราะจากวินัยของพวกเรานี้จะแสดงออกให้เห็นทางวาจา และการกระทำ การย่ำคิด ย่ำทำบ่อยๆ จะก่อให้เกิดนิสัยประจำตัว ซึ่งนิสัยของพวกเราที่เป็นต้นแหล่งของวินัย ได้มาจากสิ่งแวดล้อม คนรอบตัว การอบรม สั่งสอน ว่ากล่าวตักเตือน บุคคลคบกับคนอย่างไร บุชาศรัทธายกย่องใคร ก็จะค่อยๆ มีนิสัยไปทางบุคคลนั้น”^{๑๖๑}

การอยู่รอดด้วยความสงบ และสันติสุขของชนชาติ ใดก็ตาม จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการ มีพลเมืองเป็นคนดีที่มีจิตสำนึกอยู่ภายใต้อำนาจแห่งเหตุผล ทุกคนคงเห็นด้วยในสัจธรรมข้อนี้ แต่การที่จะทำให้คนเป็นคนดี และมีเหตุผลนั้นไม่ง่ายเลย แต่ก็มีใช้เรื่องที่เป็นไปไม่ได้ หากเราให้

^{๑๖๐} ชุ.ช.อ. (ไทย) ๓๙/๑๖๒ – ๑๖๘.

^{๑๖๑} พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, มงคลชีวิต ๓๘ ประการ , [ออนไลน์] แหล่งที่มา <<http://www.kalyamitra.org/th>>, (๑ ธ.ค.๕๙)

ความสำคัญ การเป็นคนดี คนที่ได้ดีคือคนที่กระทำความดีนั้นๆ เป็นการเกื้อกูลความดีแห่งตน ใครๆ ก็นิยมชมชอบ เป็นคนดีของสังคม ประเทศชาติ มีความเจริญก้าวหน้าในงานของตน ตลอดถึงหน่วยงาน และองค์กรให้เจริญตามไปด้วย แต่การที่บุคคลผู้ยังไม่มี ความเจริญ เพราะไม่ทำหน้าที่ตนให้เป็นคนดี ลืมตัวละเลยหน้าที่ตน หน้าที่ของบุคคลใดก็เป็นของบุคคลนั้น ทำแทนกันไม่ได้ ความดีก็เช่นกัน ไม่สามารถทำแทนกันได้ พ่อแม่ทำดีก็เป็นความดีของพ่อแม่ เพื่อนทำความดีก็เป็นความดีของเพื่อน แฟนทำความดีก็เป็นความดีของแฟน เป็นต้น เพราะฉะนั้น บุคคลใดผู้หวังความดีแห่งตน ก็ต้องสร้างความดีนั้นด้วยตนเอง ดังพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ความว่า ^{๑๖๒} การทำความดีนั้น สำคัญที่สุดอยู่ที่ตนเอง ผู้อื่นไม่สำคัญ และไม่จำเป็นอันใดที่จะต้องเป็นห่วง หรือต้องรอคอยเขาด้วย เมื่อได้ลงมือลงแรงกระทำ ถึงแม้จะมีใครร่วมมือด้วย หรือไม่ก็ตาม ผลดีที่ทำงานจะต้องเกิดแน่นอน และยังทำมากเข้า นานเข้า ยิ่งยืนเข้า ผลดีก็ยิ่งเพิ่มพูนมากขึ้น และแผ่ขยายกว้างออกไปทุกที คนที่ไม่เคยทำความดีเพราะเขาไม่เคยเห็นผล ก็จะได้เห็นผล และหันเข้ามาตามอย่าง จากพระบรมราโชวาท แสดงให้เห็นจุดเริ่มต้นของการทำความดีนั้น ต้องเริ่มที่ตนเอง ต้องมีตนเองเป็นที่พึ่ง สมดังพุทธพจน์ว่า “อตฺตา หิ อตฺโน นาโถ โโก หิ นโถ ปโร สียา” ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน บุคคลอื่นใครเล่าจะเป็นที่พึ่งได้”^{๑๖๓}

พระพุทธศาสนา เน้นเรื่องการพึ่งตนเองอย่างยิ่ง เพราะการพึ่งตนเอง ทำให้เรานั้นไม่ต้องหวังรอเหตุปัจจัยจะสมบูรณ์ ไม่เฝ้าคอยให้ใครมาทำให้สำเร็จ อาทิ ถ้าเราจะไปโรงเรียน แต่ไม่รู้เส้นทางต้องคอยให้พ่อแม่พาไป หรือถ้าต้องไปเองก็ต้องคอยถามคนข้างทางไปเรื่อย อย่างนี้ ถ้าวันไหนพ่อแม่ไม่อยู่ หรือเกิดวันนั้นไม่มีคนเดินถนนเลยแม้แต่คนเดียว เราก็ไปโรงเรียนไม่ถูกแล้ว ทำให้ต้องขาดเรียนไป การพึ่งตนเองจึงเป็นการกระทำผลนั้นให้เกิดได้ด้วยตัวเอง ควบคุมเหตุให้เกิดผลได้ด้วยตัวเอง ผลจากการกระทำเองนี้ ทำให้เราเกิดความอิสระทั้งทางร่างกาย คือ ทำให้เกิดบุคลิกภาพที่ดี เป็นผู้เอางานเอาการ ไม่ลื้มเล็ก ไม่มองหาคนช่วยก่อนจะทดลองให้รู้จริง ถ้าจะมีใครจะช่วยก็ขอให้สุดความสามารถของตนก่อน แล้วจึงขอความช่วยเหลือ ความเป็นผู้นำก็เกิดขึ้น ในด้านจิตใจ จะทำสิ่งใดก็เกิดความมั่นใจ มุ่งมั่น ว่าตนสามารถทำได้ ไม่หวั่นไหว ย่อท้อต่ออุปสรรค ไม่ลื้มเล็กจนกว่าผลที่หมายนั้นจะสำเร็จ^{๑๖๔}

แต่การพึ่งตนเองนั้น ต้องหันกลับมาดูที่พึ่งนั้นด้วยว่าพึ่งไหวไหม เช่น คนที่ว่ายน้ำไม่เป็น เมื่อพลัดตกน้ำไม่ร้องเรียกใคร คิดแต่เพียงว่าตนเป็นที่พึ่งของตน สุดท้ายตนนั้นก็ช่วยตัวเองไม่ได้

^{๑๖๒} มติชนออนไลน์, พระบรมราโชวาท คำสอนพ่อ, [ออนไลน์] แหล่งที่มา

<<http://www.matichon.co.th/>>, (๑๐ ธ.ค.๕๙)

^{๑๖๓} พ.ร. (ไทย) ๒๕/๑๖๐/๘๒.

^{๑๖๔} Thitipong's Blog, ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน, [ออนไลน์] แหล่งที่มา <<http://saochingcha.blogspot.com/>>, (๑๒ ธ.ค.๕๙)

ต้องจมน้ำในที่สุด ดังนั้น จากสุภาษิตนี้ เพื่อให้ครบถ้วนสมบูรณ์ไม่เสี่ยงต่อการนำไปใช้ผิดๆ จึงมีพุทธภาษิตต่อท้ายว่า “อตตาหิ สุทนเตน นาถัง ลภติ ทูลลภัง” “มีตนที่ฝึกดีแล้ว เป็นที่พึ่งที่หาได้ยาก” ^{๑๖๕} การฝึกตนต้องอาศัยผู้อื่นมาช่วยฝึก ถ้าตนไม่พร้อม ไม่ดีพอ การเอาตัวเราไปพึ่งก็อาจเกิดความเสียหายได้ ต้องรู้จักประมาณตน ในยามที่เรายังอ่อนแอ ก็ยังคงต้องพึ่งผู้ที่เชี่ยวชาญ มีความรู้ความสามารถ มาเป็นผู้ที่คอยแนะนำสั่งสอน ว่ากล่าวตักเตือน อันจะช่วยสร้างเสริมความดีงามต่างๆ ให้เกิดขึ้นกับตน อีกทั้งช่วยสร้างเสริมกำลังกาย กำลังใจให้ผ่านพ้นอุปสรรคต่างๆไปได้ ซึ่งการน้อมนำหลักโสวจัสสตา หรือความเป็นผู้ว่าง่ายในทางพระพุทธศาสนามาประกอบกับการพึ่งตนเองในช่วงเวลาอย่างนี้ นับว่ามีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง โดยการเคารพเชื่อฟัง ตั้งอยู่ในโอวาทของผู้มีคุณธรรมที่ให้โอวาท คำแนะนำ สั่งสอน และน้อมนำไปประพฤติปฏิบัติ ย่อมจะได้รับการถ่ายทอดคุณงามความดีต่างๆจากผู้มีคุณธรรมนั้น ก็จะทำให้เป็นผู้ที่พึ่งตัวเองได้จากการฝึกตนดีแล้ว ตามนัย “อตตาหิ สุทนเตน นาถัง ลภติ ทูลลภัง” “มีตนที่ฝึกดีแล้ว เป็นที่พึ่งที่หาได้ยาก”

ความเป็นผู้ว่าง่าย จะเกิดขึ้นกับบุคคลได้ ก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นมีความสำนึกอยู่เสมอว่า ยังมีสิ่งที่จะต้องฝึกฝนอบรมตนเองอีกมาก แล้วหมั่นสังเกต หมั่นแสวงหาความรู้ และคุณธรรมจากผู้อื่นอยู่เสมอ ความเป็นคนว่าง่าย เป็นทางมาแห่งความเจริญ และเป็นคุณธรรมของคนทุกระดับชั้น และทุกระดับวัย ถ้าเป็นผู้น้อย เมื่อมีสิ่งผิดพลาดประการใด ก็จะมีผู้ใหญ่คอยตักเตือน ว่ากล่าว สั่งสอน ให้กระทำในสิ่งที่ถูกที่ควร ถ้าเป็นผู้เสมอกัน เพื่อนๆก็กล้าให้คำชี้แนะ แม้จะเป็นผู้ใหญ่กว่าก็ตาม หากฝึกเปิดใจให้กว้าง ทำใจยอมรับฟังเหตุผลของผู้น้อยที่แนะนำด้วยความปรารถนาดี ก็จะมีแต่ความเจริญ ได้รับประโยชน์ที่สมบูรณ์อย่างแท้จริง คือประโยชน์ที่เกื้อกูลความดีแห่งตนในปัจจุบัน และยั่งยืนมั่นคงตลอดไปถึงภพหน้า ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า ^{๑๖๖} ความว่า การที่บุคคลจะทำความดีให้ได้จริง และต่อเนื่องไปโดยตลอดได้ จะต้องอาศัยหลักปฏิบัติที่ถูกต้องแน่นอน ประการแรกจะต้องมีศรัทธา เชื่อมั่นในความดี เห็นว่าความดีย่อมไม่ทำลายผู้ใด หากแต่ส่งเสริมให้คนสะอาด บริสุทธิ์ และเจริญมั่นคง เมื่อเกิดศรัทธาแน่วแน่ในความดีแล้ว ก็จะต้องตั้งกฎเกณฑ์ ตั้งระเบียบให้แก่ตน สำหรับควบคุม ปรคับประคองให้ปฏิบัติแต่ความดี และรักษาความดีไว้อย่างเหนียวแน่น ไม่ให้บกพร่อง คลอนแคลน พร้อมกันนั้น ก็จะต้องพยายามเพิกถอน ลด ละ การกระทำ และความคิดอันเป็นเหตุบังทอนการทำความดีของตนตลอดเวลา สำคัญยิ่งกว่าอื่น ทุกคนจะต้องอาศัยปัญญา ความฉลาดรู้เหตุ ผล เป็นเครื่องตรวจสอบ พิจารณา วินิจฉัย การทำความประพฤติทุกอย่างอยู่

^{๑๖๕} (พ.ธ. แปล ๒๕/๑๖๐/๘๒).

^{๑๖๖} มติชนออนไลน์ ,พระบรมราโชวาท คำสอนพ่อ, [ออนไลน์] แหล่งที่มา <<http://www.matichon.co.th>, (๑๐ ธ.๕.๕๙)

เสมอโดยไม่ประมาณ เพื่อมิให้ผิดพลาดเสื่อมเสีย เมื่อประกอบความดีได้โดยถูกถ้วน ก็ย่อมได้รับประโยชน์ที่สมบูรณ์แท้จริง คือประโยชน์ที่เกื้อกูลในปัจจุบัน และยั่งยืน มันคงตลอดไปถึงภายหน้า

หากจะกล่าวว่า ผู้ที่มีความปรารถนาดีต่อผู้อื่น เมื่อเห็นข้อบกพร่องของผู้ใดแล้ว ได้ว่ากล่าวตักเตือน อบรมสั่งสอนด้วยคุณธรรมความหวังดี นับว่าเป็นผู้ที่ทำได้ยากในโลกแล้ว แต่บุคคลที่ยอมรับการว่ากล่าว ตักเตือน อบรมสั่งสอนนั้นด้วยคุณธรรมจากผู้หวังดี แล้วน้อมนำไปปฏิบัติ นับว่าทำได้ยากยิ่งกว่า เพราะบุคคลที่จะทำใจยอมรับคำว่ากล่าวตักเตือนจากบุคคลอื่นได้นั้น จะต้องมีความเป็นผู้ง่าย สอนง่าย ทั้งที่มีติดตัวมาตั้งแต่ต้น และเกิดจากการฝึกตนในภายหลัง ซึ่งในประการหลังนี้ จำต้องมีผู้ชี้แนะ อบรมสั่งสอนให้เกิดมีในตน แต่การน้อมรับคำสั่งสอนจากผู้อื่น เพื่อให้เกิดความดีแห่งตนนั้น ต้องอาศัยความเป็นผู้ง่ายตามหลักพระพุทธศาสนา คือ ต้องประกอบไปด้วยปัญญา ความฉลาดรู้เหตุผล เป็นเครื่องตรวจสอบ พิจารณา แยกแยะ ก่อนการนำไปปฏิบัติ ว่าสิ่งที่ผู้อื่นแนะนำ สั่งสอนนั้นๆ เป็นไปเพื่อเกื้อกูลความดีแห่งตนตามหลักพระพุทธศาสนาที่พระผู้มีพระภาคทรงสรรเสริญหรือไม่ อย่างไร มิเช่นนั้นแล้ว ก็จะกลายเป็นบุคคลหัวอ่อน เป็นผู้ง่ายที่ไม่ควรแก่การสรรเสริญ เพราะการเชื่อฟัง และปฏิบัติตามบุคคลผู้ไม่หวังดี ขาดคุณธรรม จะเป็นเหตุให้ความดีแห่งตนเสื่อมไป นับได้ว่าบุคคลประเภทนี้ยังไม่เข้าถึงหลักสัจจสตา หรือความเป็นผู้ง่าย สอนง่าย ตามหลักพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

ตามหลักคำสอนของพระผู้มีพระภาคที่ว่า “ยาทิสฺส กุรุเต มิตตํ ยาทิสฺสจฺญปเสวติ โสปีตาทิสโก โหติ สหฺวาโส หิ ตาทิสฺส” คบคนเช่นใดเป็นมิตร และสมคบคนเช่นใด เขาก็เป็นคนเช่นนั้น เพราะการอยู่ร่วมกัน ย่อมเป็นเช่นนั้น”^{๑๖๗} คำว่า คบ ได้แก่ การอยู่ร่วมกัน เช่น ร่วมกิน ร่วมนอน ทำตามอย่างกัน คำว่า สมคบ ได้แก่ การร่วมคบคิดกัน มีความคิดความอ่านไปในแนวเดียวกัน การคบหรือสมคบ มีส่วนสำคัญสำหรับการดำเนินชีวิตอย่างมาก เพราะเมื่อคบคนพาล ย่อมเป็นพาลไปด้วย คบบัณฑิตก็พลอยเป็นบัณฑิตไปด้วยเหมือนกัน ดังคำที่พูดกันว่า “คบคนพาล พาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล คบคนชั่วพาให้ตัวอับจน” ฉะนั้น ควรระมัดระวังในการคบหา พึงคบกับคนดีที่เรียกว่าบัณฑิต ผู้มีปกติทำดีทั้งกาย วาจา และใจ ถ้าคบกับคนพาลก็เป็นอัมมกมล คบบัณฑิตเป็นมกมลแก่ตัวเอง เพราะฉะนั้น บุคคลพึงระมัดระวังในการคบหา เพราะคบคนเช่นใดก็มักเป็นคนเช่นนั้น การอยู่ร่วมกันจึงเป็นเช่นนั้น แต่เพราะบุคคลไม่สามารถอยู่ได้เพียงลำพังในโลก ต้องอาศัยผู้รู้ ผู้ศึกษามาก่อน เป็นผู้คอยแนะนำชี้ทางที่ถูกต้องตามหลักธรรม ซึ่งผู้ที่ศึกษาพระธรรมของพระพุทธองค์แล้วน้อมนำมาประพฤติปฏิบัติตามคำสอน จึงได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิต

ดังนั้น การที่บุคคลใดจะน้อมนำโอวาท คำว่ากล่าว ตักเตือน สั่งสอนของบุคคลอื่นผู้หวังดี ไปประพฤติปฏิบัติ ด้วยความเคารพนอบน้อม ซึ่งเป็นคุณธรรมของความเป็นผู้ง่าย เพื่อให้เกิดเป็น

^{๑๖๗} พุ. ขา. วิส. ๒๗/๔๓๗.

ความดีแห่งตนตามหลักพระพุทธศาสนายัง ๆ ขึ้นไปนั้น ก็ควรจะต้องพิจารณาถึงบุคคลผู้ที่ให้อิโฆวาท ว่ากล่าว ตักเตือน สั่งสอน เป็นเบื้องต้นด้วยว่า มีความเป็นบัณฑิตหรือไม่ อย่างไร จึงจะได้ชื่อว่า เป็น ผู้ใช้หลักธรรมของความเป็นผู้ว่าง่ายเพื่อเกื้อกูลความดีแห่งตนตามหลักพระพุทธศาสนา

การคบบัณฑิตเป็นอุดมมงคล พระผู้มีพระภาคได้ตรัสลักษณะของบัณฑิต คือ นักปราชญ์ ผู้รู้ ผู้ฉลาด ไว้ ๓ ประการคือ ทำดี พุทธิ คิตติ อันเป็นลักษณะที่ตรงกันข้ามกับคนพาลโดยแท้^{๑๖๘}

ทำดี คือ การกระทำดีทางกาย ๓ ได้แก่การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการลัก ทรัพย์

และงดเว้นจากการประพฤติดิฉินในกาม

พุทธิ คือ การกระทำดีทางวาจา ๔ ได้แก่ การงดเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้นจากการพูด ส่อเสียด งดเว้นจากการพูดคำหยาบ และงดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ เหลวไหลไร้สาระ

คิตติ คือ การกระทำดีทางใจ ๓ ได้แก่ การไม่เพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตน การ ไม่คิดพยาบาทปองร้ายให้ผู้อื่นพินาศ และมีความคิดไม่วิปริตเป็นสัมมาทิฐิ

รวมความว่าบัณฑิต คือคนที่ทำดีทางกาย ๓ ทางวาจา ๔ ทางใจ ๓ อันเป็นสุจริตกรรม ๑๐ หรือกุศลกรรมบถ ๑๐^{๑๖๙} ประการนั่นเอง

บัณฑิตที่มีความประพฤติดังกล่าวนี้ พระผู้มีพระภาคทรงสอนให้คบหา เข้าใกล้ สนิทสนม ด้วย เพราะจะทำให้บุคคลมีใจโน้มน้อม คล้อยตาม ยินดีชื่นชมในความประพฤติของเขา เอาเยี่ยงอย่าง เขา อันจะทำให้บุคคลนั้นเป็นบัณฑิตไปด้วย เนื่องด้วยบัณฑิตย่อมชักนำให้ทำแต่สิ่งดีมีประโยชน์ เหมือนอย่างท่าน พระผู้มีพระภาค และพระสาวกของพระองค์ทรงเป็นบัณฑิต ผู้ที่ได้คบหา เข้าใกล้ พระองค์ และสาวกของพระองค์ จึงได้รับประโยชน์สุขอันยิ่งใหญ่ เพราะพระองค์ทรงสอนให้ทำ ให้พูด ให้คิด แต่สิ่งดี ก่อให้เกิดประโยชน์เป็นความดีแห่งตน พระองค์ และสาวกของพระองค์จึงเป็นที่ชื่นชม ยกย่อง สรรเสริญของคนทั่วไป ใครๆ ก็อยากเข้าใกล้ คบหาสมาคมด้วย นอกจากพระผู้มีพระภาค และพระสาวกของพระองค์จะได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิตแล้ว แม้พระปัจเจกพุทธเจ้า ตลอดจนผู้ที่มีลักษณะ ของบัณฑิต ๓ ประการดังกล่าวแล้ว ล้วนได้ชื่อว่าบัณฑิตทั้งสิ้น บัณฑิตเหล่านั้น เป็นผู้สามารถกำจัด อุปัทวะภัย และอุปสรรคทั้งปวงให้แก่ผู้ที่ทำตามคำของบัณฑิตได้ บุคคลที่อาศัยบัณฑิตแล้ว ย่อมสามารถเข้าถึงสรณคมน์(พระรัตนตรัย) เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เข้าถึงมรรคผลนิพพานได้^{๑๗๐}

^{๑๖๘} ชุ.ช.อ. (ไทย) ๓๙/๑๖๒ - ๑๖๘.

^{๑๖๙} ตูรายละเอียดใน ที.ปา. ๑๑/๓๖๐/๒๘๔.

^{๑๗๐} Oknation Blog, การคบบัณฑิตเป็นมงคล, [ออนไลน์] แหล่งที่มา <<http://oknation.nationtv.tv/>>, (๒๕ ธ.ค.๕๙)

ดังนั้น บัณฑิต อาจเป็นใครก็ได้ เช่น อาจเป็นผู้อ่านหนังสือไม่ออก อาจเป็นชาวไร่ชาวนา อาจเป็นผู้มีการศึกษาสูง อาจเป็นญาติของเรา ฯลฯ แต่ไม่ว่า จะเป็นอะไรก็ตาม จะต้องเป็นผู้มีจิตใจผ่องใส และดำเนินชีวิต อยู่ด้วยปัญญา คือเป็นคนดีนั่นเอง

คนทั่วไปมักเข้าใจว่า ผู้ที่เรียนหนังสือจนได้รับปริญญา นั้น คือบัณฑิต ความจริงแล้วนั้น เป็นเพียงบัณฑิตทางโลกเท่านั้น ยังไม่ใช่บัณฑิตที่แท้จริง เพราะผู้ที่ได้รับปริญญาแล้ว ถ้าความประพฤติไม่ดีอาจไปทำผิดติดคุก ติดตะรางได้ แต่บัณฑิตที่แท้จริงย่อมเป็นผู้ตั้งใจละชั่ว ประพฤติชอบ ประกอบแต่ความดี ความถูกต้อง ความสุจริต สามารถป้องกันตนให้พ้นจากคุกจากตะราง แม้กระทั่งจากนรกได้ ดังคำกลอนที่ว่า

บัณฑิตมีกตัญญูรู้สนอง	เป็นมิตรดีมั่นปองไม่มองเฉย
มิตรรับทุกข์ช่วยกิจอยู่ชิดเชย	สมควรเอ่ยดีว่าโง่ในโลก
บัณฑิตมีอหังสาสัยน้ำใจเอื้อ	มีใครเกื้อกิจเบาเท่าเส้นหญ้า
ย่อมรู้สึกพระคุณเป็นบุญมา	กล่าววาจาชื่นชอบขอขอบคุณ
ส่วนพาลมีอหังสาสัยน้ำใจต่าง	หัวใจดำไม่เอื้อไรเกื้อหนุน
ใครละซีพช่วยเหลือเข้าเจือจน	เขายิ่งวุ่นซุนใจเป็นไพร่ ^{๑๗๑}

ดังนั้น เมื่อเรารู้จักบัณฑิตตามพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแล้ว จะเห็นได้ว่าบัณฑิตทางศาสนาถือคุณสมบัตินี้เป็นเครื่องวัดภูมิบัณฑิต ตรงข้ามกับบัณฑิตทางโลก ที่ถือวิทยฐานะ หรือปริญญา เป็นเครื่องวัดภูมิบัณฑิต อันที่จริงแล้ว คำของคนผู้เป็นบัณฑิตนั้น อยู่กับการดำเนินชีวิตด้วยปัญญา และการบำเพ็ญประโยชน์เป็นสำคัญ ดังมีพระพุทธดำรัสในอุทฺตถสสูตร^{๑๗๒} เป็นหลักอยู่ว่า “ธีรชนไม่ประมาทดำเนินชีวิตด้วยปัญญาสอดส่อง ย่อมรับปฏิบัติประโยชน์ทั้งสอง คือ ประโยชน์ชาตินี้ และประโยชน์ชาติหน้า เพราะลู่ถึงประโยชน์ (ทั้งสองนั้น) ท่านจึงเรียกว่า บัณฑิต” ฉะนั้น ผู้เป็นบัณฑิต จึงเป็นผู้ที่ดำเนินชีวิตด้วยปัญญาคติ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่องในเหตุ และผลไปด้วยกัน พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ในพาลบัณฑิตสูตร^{๑๗๓} เกี่ยวกับลักษณะของบัณฑิต ไว้ ๓ ประการ ได้แก่

- ๑) สุจินตจินตีย์ คิดเรื่องดีที่ตนเคยคิดมาเป็นปกติ
- ๒) สุภาสิตภาสี พุดถ้อยคำดีที่ตนเคยพูดมาเป็นปกติ
- ๓) สุกตกมมการี ทำกรรมดีที่ตนเคยทำมาเป็นปกติ

^{๑๗๑} พระเมธีสุตาภรณ์ , ปณฺธิตานนญจ เสวนา : คบบัณฑิต , [ออนไลน์] แหล่งที่มา <<http://nkr.mcu.ac.th/>>, (๑๐ ม.ค.๖๐)

^{๑๗๒} ขุ.ธ (ไทย) ๑/๔/๑๕๑.

^{๑๗๓} ดูรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย)๒/๔๑.

ตามพระพุทธดำรัสนี้ ทำให้ทราบว่า อาการที่รู้ตัวถึงเรื่องที่คิด กิจที่ทำ คำที่พูดนั้น อันจะนำไปสู่ความเบาใจ สบายใจของคนอื่นแล้ว จึงคิดทุก ๆ ทาง พูดทุก ๆ คำ ทำทุก ๆ อย่าง และงดเว้นคิด พูด ทำ อันจะนำไปสู่ความหนักใจ ความทุกข์ใจของคนอื่น นี่แหละคือลักษณะของบัณฑิตที่ผู้ว่าง่ายควรเข้าไปสมาคมคบหาด้วย อันจะยังประโยชน์มาสู่ตนตามนัยดังที่กล่าวมา

เมื่อได้รับทราบลักษณะอาการ และพฤติกรรมของบัณฑิตแล้ว ควรมาศึกษาถึงมูลเหตุแห่งการควบคุมบัณฑิต ซึ่งมีอยู่ ๓ ประการ^{๑๗๔} ดังต่อไปนี้

๑) บัณฑิตไม่มีภัย คือไม่มีสิ่งอันน่าสะอิดสะเอียนอยู่ในตน แต่มีตนเป็นพวกพ้อง และเป็นมิตรของคนอื่น แสดงอัธยาศัยไมตรีอารีอารอบ ยินดีสนทนาปราศรัยกับผู้คนไปมา เปล่งวาจาไพเราะ กิริยาสุภาพ ทำให้ผู้พบเห็น หรือนึกถึงเบาใจ สบายใจ น้ำในสระ ร่มเงาต้นไม้ และเรือนที่ก่อด้วยอิฐย่อมให้ความอบอุ่นในฤดูหนาว ให้ความเย็นสบายในฤดูร้อน แต่บัณฑิตให้ความอบอุ่นและความเย็นใจแก่มวลชนในทุกฤดูกาล

๒) บัณฑิตไม่มีอุบาทว์ คือไม่มีสิ่งอัปมงคล ไม่มีสิ่งอัปลักษณะเสื่อมทราม ไม่มีสิ่งอัปรียน่าเกลียด และไม่มีสิ่งจัญไรชั่วร้ายอยู่ในตน และไม่มีอุบาทว์แก่ผู้คนไปมา แต่เป็นมงคลแก่ผู้เอื้ออภัย เป็นมหาเสน่ห์ เปล่งวาจาเป็นมหานิยม และแสดงอัธยาศัยเป็นมิ่งขวัญแก่คนทั่วไป จึงนับว่าไม่มีอุบาทว์ทั้งแก่ตน และคนอื่น

๓) บัณฑิตไม่มีอุปสรรค คือไม่มีเหตุขัดข้องอยู่ในตัว ไม่เป็นอุปสรรคแก่คนอื่น เปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องกับตน ดำเนินกิจการไปได้สะดวกทุกวิถีทาง ดังนั้น อภิตตปิฎก^{๑๗๕} จึงได้ขอพรจากพระอินทร์ ว่า “ขออาตมะ ได้พบเห็นแต่บัณฑิต ได้ฟังแต่เรื่องราวของบัณฑิต ได้อยู่ร่วมกับบัณฑิต ได้ทำกิจการเกี่ยวข้องกับบัณฑิต และได้ขอบพ้อโอภาปราศรัยกับบัณฑิต ” และว่า “ บัณฑิตไม่แนะนำสิ่งที่ไม่ควรแนะนำ ไม่ประกอบในสิ่งที่มีโทษระ การแนะนำถูกทางเป็นการดีของบัณฑิต บัณฑิตแม้มีผู้พูดไม่ดี ก็ไม่โกรธ และรู้จักอุบายแนะนำ การพบเห็นบัณฑิตนั้นจึงดีนัก ” แม้พระพุทธองค์ก็ทรงตรัสไว้ว่า “บรรดาภัยอุบาทว์ และอุปสรรคจะเกิดก็ย่อมเกิดแต่คนพาล หาได้เกิดแต่บัณฑิตไม่ เพราะพาลมีภัยอุบาทว์ และอุปสรรคประจักษ์หน้า บัณฑิตหาภัยอุบาทว์ และอุปสรรคประจักษ์หน้าไม่ ภัยไม่มีแต่บัณฑิต อุบาทว์ไม่มีแต่บัณฑิต อุปสรรคไม่มีแต่บัณฑิต ”

เมื่อได้ทราบความดีของการคบบัณฑิตแล้ว ต่อไปนี้ก็ควรที่จะทราบใจความของการคบก่อน ภาษาบาลีเรียกว่า “เสวนา”^{๑๗๖} เราพูดกันอยู่โดยทั่วไปว่า คบหา คบค้า คบคิด ถึงกระนั้นความ

^{๑๗๔} พ. ฐ. (ไทย) ๒๕/๒๕/๔๒-๔๓.

^{๑๗๕} พ. ข. พ. ก. (ไทย) ๙/๓/๕๐-๕๑.

^{๑๗๖} พ. พ. (ไทย) ๒๕/๕/๓.

ก็ยังคุมเคลืออยู่ การที่จะคบหา คบค้า คบคิดกันขนาดไหน จึงจะนับว่าเป็นชั้นเสวนา ก็ขอให้พิจารณา พุทธการณ ๗ อย่าง ต่อไปนี้ ซึ่งน่าจะช่วยให้ทราบความหมายของการคบได้ชัดเจนขึ้น คือ

- ๑) อุปสังกมณะ การไปมาหาสู่
- ๒) ปยิรุปาสนะ การเข้าไปตีสนิทชิดชอบ
- ๓) สัมปิยะ ความจงรัก คือรักใคร่กันจริง
- ๔) ภัตติ ความรักดี คือเลื่อมใสนับถือซื่อตรงต่อกัน
- ๕) สันทิภูชะ เป็นเพื่อนร่วมคิดร่วมเห็น
- ๖) สัมภัตตะ เป็นเพื่อนร่วมกินร่วมอยู่
- ๗) ทิฏฐานุกติ ดำเนินตามอย่างกัน

สรุปพฤติกรรมที่เรียกว่า การคบ การสมาคม ระหว่างกัน คือ ๑. หมั่นไปมาหาสู่ ๒. หมั่นเข้าไปนั่งใกล้ ๓. มีความจริงใจ ให้ความเกรงอกเกรงใจต่อกัน ๔. ฟังคำแนะนำ ฟังคำพูดของท่าน ๕. จำคำที่ได้ฟังนั้นไว้ ๖. พิจารณาใจความของคำที่จำได้นั้นให้ดี ๗. พยายามปฏิบัติตามคำที่ได้ฟัง และใคร่ครวญอย่างดีแล้วนั้น คุณสมบัติทั้ง ๗ ประการนี้^(๑๗๗) บุคคลผู้ว่าง่ายควรให้เกิดมีในตน

ผู้ว่าง่ายควรคบบัณฑิต เพราะการคบบัณฑิตเชื่อว่าเป็นมงคล เป็นเหตุให้ผู้คบหาเจริญด้วย สรรพสมบัติ มีวัฒนธรรมเหมาะสมแก่สังคม เลื่อนฐานะของตนให้สูงขึ้นกว่าภาวะเดิม มีกิริยา วาจา ใจดี งาม มีชีวิตเกษมปลอดภัย ปราศจากอุปัทว และอุปสรรค มีกายสงบ วาจาสงบ และใจสงบ ดังนั้น การคบบัณฑิตจึงมีผลดี หรืออานิสงส์ ดังที่ทวยเทพคณะสตูลลกายิกา ได้กราบทูลต่อพระผู้มีพระภาค ณ เขตวันมทาวีหาร ดังนี้^(๑๗๘)

- ๑) ทำให้มีจิตใจผ่องใส สามารถทำความดีตามไปด้วย
- ๒) ทำให้ได้ปัญญาเพิ่มขึ้น เป็นคนหนักแน่น มีเหตุผล
- ๓) ทำให้มีความเห็นถูก เป็นสัมมาทิฐิ
- ๔) ทำให้ไม่ต้องเศร้าโศกเดือดร้อนเพราะทำผิด
- ๕) ทำให้เป็นที่ยกย่องสรรเสริญของคนทั่วไป
- ๖) ทำให้มีความสุข ปลอดภัยจากอุปสรรคภัยพาลต่างๆ
- ๗) ทำให้มีความเจริญก้าวหน้า สามารถตั้งตัวได้เร็ว
- ๘) ทำให้แม้ละโลกนี้ไปแล้ว ก็ไปสู่สุคติโลกสวรรค์

^(๑๗๗) พระเมธีสุตาภรณ์ , ปณฺธิตานนญจ เสวนา : คบบัณฑิต, [ออนไลน์] แหล่งที่มา <<http://nkr.mcu.ac.th/>>, (๑๕ ม.ค.๖๐)

^(๑๗๘) ส.ส. (ไทย) ๗/๔/๓๑.

๙) ทำให้บรรลุผลนิพพานได้โดยง่าย

ท่านกล่าวว่า ทางที่บัณฑิตไป เป็นทางที่เบิกบานแจ่มใส เปรียบเสมือนเมฆฝนซึ่งตั้งเค้าจาก ๔ ทิศ แล้วตกลงมา ฝนย่อมนำมาซึ่งความเจริญงอกงามของข้าวกล้า และพืชพันธุ์ธัญญาหารทุกชนิดให้เขียวขจี สดชื่นเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว การคบกับบัณฑิต ท่านเปรียบบัณฑิตเสมือนของหอม มีไม้กฤษณา และดอกไม้ที่มีกลิ่นหอม เป็นต้น คนผู้คบหาสมาคมกับบัณฑิต เป็นเสมือนใบไม้ที่ห่อของหอม ย่อมเป็นที่ชื่นชม ยินดี และเป็นที่สรรเสริญของชนทั้งหลาย นอกจากนี้ ยังเปรียบไว้ว่า คนไข่น้ำย่อมไขน้ำเข้านา ช่างศรย่อมดัดศรให้ตรง ช่างไม้ย่อมถากไม้ บัณฑิตทั้งหลายย่อมฝึกตน และแนะนำชี้แจงทรัพย์ให้ผู้อื่น การคบกับบัณฑิตจึงประเสริฐ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า การคบกับบัณฑิตเป็นมงคล

ดังนั้น การนำคุณค่าของความเป็นผู้ว่าง่ายตามหลักโสวจัสสา ซึ่งเป็นความว่าง่ายในพระธรรม อันเป็นคุณธรรมประการสำคัญของผู้หวังความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป มาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดความดีงามแห่งตน โดยการคบหาบัณฑิตนั้น ย่อมนำมาซึ่งความเจริญเป็นมงคล สามารถบรรลุธรรมดับกิเลสได้ เพราะความเป็นผู้ว่าง่ายต่อบัณฑิต คือ การน้อมรับคำเตือนด้วยความเคารพ และประพฤติปฏิบัติตามคำเตือนที่เป็นประโยชน์นั้น ย่อมนำมาซึ่งความเจริญซึ่งกุศลธรรม ความดี ทั้งในปัจจุบัน และภายหน้าตามนัยดังที่ได้กล่าวมา ความเป็นผู้ว่าง่าย เป็นธรรมที่มีจริง ที่เกิดขึ้นและเป็นไป ซึ่งต้องเป็นกุศลธรรมเท่านั้น ในขณะที่มีการใคร่ครวญไตร่ตรองพิจารณาด้วยปัญญาเห็นถูกตามความเป็นจริง ว่าสิ่งใดถูก สิ่งใดผิด แล้วน้อมนำมาประพฤติในสิ่งที่ถูก ละเว้นในสิ่งที่ผิด เป็นผู้ว่าง่ายต่อพระธรรมคำสอน ง่ายต่อการกระทำที่จะเป็นกุศล เมื่อได้รับคำพรั่ำสอนที่ดี แล้วน้อมรับในคำพรั่ำสอนนั้น และนำไปปฏิบัติประพฤติตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งโอวาทจากบัณฑิต ก็จะเป็นประโยชน์เกื้อกูลความดีมากและเร็วขึ้น ความเป็นผู้ว่าง่ายนั้น จึงจะได้ชื่อว่าเป็นมงคล เพราะเป็นไปเพื่อเกื้อกูลความดีแห่งตน ซึ่งเป็นความว่าง่ายที่พระผู้มีพระภาคสรรเสริญ

๔.๒ การประยุกต์ใช้และคุณค่าหลักโสวจัสสาเพื่อฐานะเกื้อกูลความดีต่อสังคม

หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา มุ่งหมายที่จะสั่งสอนให้คนที่เป็นสมาชิกในสังคมเป็นคนดี มีคุณธรรมมีเหตุผล และศรัทธาในความถูกต้อง บุคคลไม่ว่าจะอยู่ในฐานะ บทบาทใดจะต้องยึดหลักธรรมในการดำเนินชีวิต เพราะธรรม หรือหลักคำสอนจะช่วยแก้ปัญหา และอุปสรรคต่างๆ ได้อีกทั้งจะทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ สุข หลักธรรมที่เป็นพื้นฐานสำคัญของการดำเนินชีวิตคือการยึดมั่นในการทำมาดี ละเว้นความชั่ว ซึ่งเป็นพื้นฐานในการพัฒนาคนทั้งในด้านร่างกายและจิตใจ โดยเน้นในด้านคุณภาพชีวิต และความถูกต้องพอดี ให้ประโยชน์สูงสุด แต่ต้องเป็นไปเพื่อเกื้อกูลความดีแห่งตน สังคม และประเทศชาติด้วยเช่นกัน

สุภาพรณ ญ บางช้าง ได้กล่าวถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนาไว้ว่า พระพุทธ ศาสนา มีความเหมาะสมกับการพัฒนาสังคมไทยเป็นอย่างยิ่ง เพราะหลักพุทธธรรม เป็นการสร้างคนที่มี คุณภาพชีวิต ทำให้คนในสังคมดำเนินชีวิตบนพื้นฐานแห่งความเป็นจริง รู้จักพึ่งพาตนเอง ขยัน ประหยัด เรียบง่าย ใฝ่สันติ มีศีลธรรม เพื่อแผ่ความรัก และปราศจากความเห็นแก่ตัว การนำ หลักธรรมของพุทธศาสนามาใช้ในการพัฒนาสังคมไทย เพื่อให้คนรู้จักคิด พิจารณา ไตร่ตรอง ไม่เชื่อ ง่ายไปปัญหาให้ดำรงชีวิตอย่างมีความสุข มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนมนุษย์ ในหลักพุทธ ธรรมจะต้องเป็นความเข้าใจที่มาจากพิจารณาไตร่ตรอง ตลอดจนการปฏิบัติด้วยตนเอง มิใช่จาก ความเชื่อที่บอกต่อ ๆ กันมาจากบุคคล เชื่อเพราะความคาดเดา หรือเชื่อเพราะเห็นว่าตรงกับ ความ เชื่อของตนเอง เป็นต้น การที่หลักพุทธธรรมเน้นการสร้าง ความเข้าใจเป็นพื้นฐานตั้งแต่ตอนแรกนั้น ก่อให้เกิดผลดี ได้แก่^{๑๗๙}

- ๑) ทำให้คนดำรงชีวิตอยู่บนรากฐานแห่งสัจจะ หรือความเป็นจริง
- ๒) การที่ต้องพิจารณา ไตร่ตรอง และต้องปฏิบัติด้วยตนเอง จะทำให้คนรู้จักการ พึ่งพาตนเอง ซึ่งพระผู้มีพระภาคก็ทรงย้ำว่า “อตตาหิ อตตานโน นาโถ” ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน
- ๓) ความเข้าใจนี้จะป็นรากฐานแห่งศรัทธาที่มั่นคง คือ มีความเชื่อมั่น และความ ชัดเจนถึงแนวทางการพัฒนาตน และสังคม ไปสู่การดำเนินชีวิตที่ลด ละความทุกข์ นอกจากนี้ ศรัทธา ที่มั่นคงยังก่อให้เกิดความวิริยะอุตสาหะในการที่จะพัฒนาตนไปสู่เป้าหมายอย่างไม่ย่อท้อ มีความปลื้ม ปิติในการพัฒนาตน ซึ่งจะ使人ในสังคมมีความพราเปรียรทำดี เพื่อประโยชน์แห่งตน และสังคม ส่วนรวม

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวว่า การก้าวไปให้ถึงความสมบูรณ์ของการ พัฒนาชีวิต ซึ่งหมายถึง การพึ่งตนเองได้ ถึงอิสรภาพอย่างแท้จริง จะต้องรู้จักคิด รู้จักพิจารณา โดย คิดตามกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย ซึ่งท่านเรียกว่า โยนิโสมนสิการ^{๑๘๐} การคิดเองเป็น และรู้จักคิด ตามกระบวนการแห่งเหตุปัจจัย เป็นหลักสำคัญที่ทำให้แก้ปัญหาได้ถูกต้อง และเป็นวิธีการสำคัญที่จะ ทำให้เกิดปัญญา และการพัฒนาปัญญาให้งอกงามยิ่งขึ้นไป ฉะนั้น หลักการรู้จักคิด และคิดเป็น จึง เป็นจุดย้ำเน้นในพระพุทธศาสนา และเป็นหลักที่ทำให้คนพึ่งตนเองได้^{๑๘๑}

^{๑๗๙} สุภาพรณ ญ บางช้าง. พระสงฆ์กับการพัฒนาชนบท, (กรุงเทพฯ : กองแผนงาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๖), หน้า ๒๘-๓๑.

^{๑๘๐} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), โยนิโสมนสิการ , [ออนไลน์] แหล่งที่มา <<http://www.buddha-dharm.com/>>, (๓๐ ธ.ค.๕๙)

^{๑๘๑} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), ธรรมกับการพัฒนาชีวิต, [ออนไลน์] แหล่งที่มา <<http://www.med.cmu.ac.th/>>, (๒๘ ธ.ค.๕๙)

ในปัจจุบัน สังคมไทยกำลังเผชิญกับความแตกต่างทางความคิดขั้นรุนแรง มีการแบ่งฝ่ายเป็นสีต่าง ๆ ทั้งในที่ทำงาน ในสถาบัน หรือแม้แต่ในครอบครัวเดียวกันก็ตาม ส่งผลให้เกิดวิกฤตการณ์ทางสังคม และการเมืองอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่การทำรัฐประหาร ในปี ๒๕๕๙^{๑๘๒} มาถึงการก่อม็อบยึดสนามบิน ทำเนียบรัฐบาล ตลอดจนย่านธุรกิจใจกลางเมือง ก่อให้เกิดความเสียหายทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก มีจำนวนผู้บาดเจ็บ และเสียชีวิตมากที่สุดในประวัติศาสตร์ของชาติไทย ยังมีความสับสนในแนวทางการแก้ไขสถานการณ์ของบ้านเมืองในปัจจุบัน ซึ่งสาเหตุของความขัดแย้ง ที่ทำให้มนุษยชาติสามารถจับอาวุธเข้าทำลายล้างกันได้อย่างหนึ่งคือ ความขัดแย้งทางความคิด จุดเริ่มต้นของความขัดแย้งทั้งหลายที่ลุกลามไปสู่สงครามระหว่างท้องถิ่น หรือสงครามกลางเมือง ล้วนมีสาเหตุมาจากความคิดที่ขาดหลักของโยนิโสมนสิการของคนในสังคม

การคิดแบบโยนิโสมนสิการ หมายถึง การคิดของบุคคลที่ต้องมีสติปัญญาเป็นตัวกำกับ ซึ่งทำให้บุคคลสามารถคิดเป็น วิเคราะห์เป็น โดยคิด และวิเคราะห์ได้อย่างถูกวิธี มีระบบ มีระเบียบ ต่อเนื่องจากเหตุผล เชื่อมโยงกันภายใต้พื้นฐานของคุณธรรมที่จะนำไปสู่การปฏิบัติ และการแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสม อย่างนี้ เรียกว่า การคิดแบบมีเหตุผลจนทำให้เกิดปัญญา การทำให้ใจให้สบาย เป็นปัจจัยในการรับรู้ผัสสะจากภายนอก อันจะเป็นตัวกันกระแสดความคิดไม่ให้ปรุงแต่งตาม ตัณหา ความทะยานอยากที่เป็นองค์ประกอบภายในของตนเอง ทำให้พิจารณาสิ่งต่าง ๆ อย่างถูกต้องเหมาะสม ดังนั้น โยนิโสมนสิการ จึงมีความหมายของการคิดที่เป็นระบบ คิดเป็นระเบียบ และคิดมีเหตุผล

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช^{๑๘๓} กล่าวว่า โยนิโสมนสิการ แปลว่า ใส่ใจคิดหาจนถึงต้นเหตุ โดยความก็คือ ทำไว้ในใจโดยแยบคาย ข้อสำคัญให้รู้จริงไม่ใช่รู้ลวง คือ ยังมีความสงสัยในสิ่งที่รู้ และค้นคว้าหาความรู้จริงต่อไปจนรู้จริง ๆ มิใช่เพียงรู้ตามคนอื่นแล้วคิดว่า ตัวเองรู้แล้ว จนถูกล่อลวงไป อีกประการหนึ่งก็คือ โยนิโสมนสิการ แปลว่า การทำไว้ในใจ จับให้ถึงต้นเหตุ ดังเช่นเมื่อกำหนดเพื่อรู้อกุศล ก็ต้องจับให้ถึงต้นเหตุ ว่ามีมูลมาจาก โลภะ โทสะ โมหะ ซึ่งเป็นอกุศลมูล และเมื่อกำหนดเพื่อรู้จักกุศล ก็ต้องจับให้ถึงต้นเหตุ หรือมูลเหตุมาจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ ดังกล่าว ความใส่ใจคือ การกำหนดใจพิจารณาจับเหตุของผลให้ได้ดังนี้ คือ โยนิโสมนสิการ

ดังนั้น โยนิโสมนสิการเป็นการใช้ความคิดอย่างถูกวิธี ตามความหมายที่กล่าวมาแล้ว เมื่อเทียบในกระบวนการพัฒนาปัญญา โยนิโสมนสิการอยู่ในระดับที่เหนือศรัทธา เพราะเป็นขั้นที่เริ่ม

^{๑๘๒} ไทยรัฐ, ย้อนรอยรัฐประหาร ๕๙, [ออนไลน์] แหล่งที่มา <<http://www.thairath.co.th/>>, (๘ ม.ค.๖๐)

^{๑๘๓} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก , สัมมาทิฏฐิ๑ เบื้องต้นของสัมมาปฏิบัติ”, [ออนไลน์] แหล่งที่มา <<https://sites.google.com/>>, (๑๑ ม.ค.๖๐)

ใช้ความคิดของตนเองอย่างเป็นอิสระ คิดอย่างมีระเบียบ รู้จักคิดวิเคราะห์ ไม่มองสิ่งต่างๆ เพียงผิวเผิน เป็นขั้นสำคัญในการสร้างปัญญาที่บริสุทธิ์เป็นอิสระ ทำให้ทุกคนช่วยตนเองได้ และนำไปสู่จุดหมายของพุทธธรรมอย่างแท้จริง ความขัดแย้งทางสังคมที่มีความรุนแรง ก็จะเบาลงและหมดไปในที่สุด แต่อย่างไรก็ตาม การคิดแบบโยนิโสมนสิการจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้เลย ถ้าบุคคลนั้นไม่มีคุณธรรมของความเป็นผู้ว่าง่ายมาสนับสนุนให้ได้มีความคิดที่แยกคางดังกล่าว เพราะคนโดยทั่วไปถึงแม้ว่าจะประสบความสำเร็จอย่างสูงทั้งทางโลก หรือทางธรรม เพียงใดก็ตาม แต่เมื่อเวลาที่ต้องพูดหรือแสดงความคิดเห็นใดๆ ออกไป โดยมุ่งหวังให้ผู้ฟังได้อย่างที่ตนเป็น ก็จะมีบุคคล ๔ จำพวกที่มีความคิดเห็น และกระทำแตกต่างกันเสมอ กล่าวคือ^{๑๘๔}

- ๑) รับฟัง คิด ศรัทธา น้อมนำมาปฏิบัติ
- ๒) ฟังแล้ว ไม่เชื่อ คัดค้าน จับผิด คิดลบ
- ๓) ฟังแล้ว หาข้อมูล ค้นหาความจริงทั้ง ๒ ด้าน
- ๔) ฟังแล้ว คิดเทียบกับสิ่งที่ตนเองทำ

บุคคลกลุ่มแรก เมื่อฟังแล้วนำมาคิด พินิจพิเคราะห์ ตรวจสอบจนไร้ข้อกังขา ประจักษ์ในผลงานของผู้พูด ก็ยอมรับ “เชื่อ” และ “ศรัทธา” และนำหลักการของผู้พูดมาประยุกต์ปรับใช้ให้เข้ากับสิ่งที่ตนเองทำ จนนำไปสู่ผลสำเร็จเป็นรูปธรรม เพราะเชื่อมั่น และศรัทธาในพลังอำนาจ และแนวคิดของผู้พูด และรีบทำตามทันที ทำอย่างดี ทำแบบมีคุณภาพตามที่ผู้พูดแนะนำ ก็สำเร็จได้รวดเร็ว คนกลุ่มนี้ บางคนอายุน้อยๆ หรือเคยล้มลุกคลุกคลาน ก็กลับมาฟื้นคืนตัวได้จากการฟัง และนำมาทำตาม

บุคคลประเภทฟังแล้ว ไม่เชื่อ คัดค้าน จับผิด คิดลบ ฟังแล้วนำมาคิด วิเคราะห์ ถกเถียง วิพากษ์ วิดก วิจารณ์ต่างๆ นานา คิดลบ จับผิด หาข้อบกพร่อง หาข้อเสีย นำสิ่งที่ผู้พูดเสนอไปเป็นประเด็นทางสังคม มองเป็นในแง่ร้าย สุดท้าย ไม่เชื่อ ไม่ศรัทธา คิดว่าสิ่งที่ท่านคิด พูด และทำ “เป็นไปไม่ได้” เมื่อคิดว่าเป็นไปไม่ได้ ก็ไม่เชื่อถือ ไม่รับฟัง ถึงจะพูดกี่ครั้ง แสดงความหวังดีก็หน้มองผู้พูดในแง่ร้าย คิดลบตลอด คนกลุ่มนี้ ทุกคนจบลงด้วย “เจ๊ง” “เจ็บ” “จน” บาดเจ็บ ล้มตาย อยู่อย่างไม่มีความสุข แล้วก็พาลคิดว่าคนอื่นก็ไม่มีความสุขเหมือนตนเอง

บุคคลประเภท ฟังแล้ว หาข้อมูล ค้นหาความจริงทั้ง ๒ ด้าน ฟังท่านพูดแล้ว และฟังความเห็นกลุ่มคนที่เชื่อผู้พูดแล้วก็ค่อยตาม ครั้นมาฟังความเห็นคนที่มองผู้พูดในแง่ร้าย คนที่คิดลบ ก็รู้สึกลังเล สงสัย ไม่แน่ใจ เอาแน่ เอาอนอนไม่ได้ ไม่ไปทางหนึ่งทางใด ใจหนึ่งก็คิดว่า “เป็นไปไม่ได้”

^{๑๘๔} เจ้าสุวรรณทิพย์ เสือวรรณทิพย์, ธรรมะเพื่อการจัดการกับคน ๔ จำพวก, [ออนไลน์] แหล่งที่มา

<<http://www.dba.or.th/>> (๓ ม.ค.๖๐)

อีกใจก็ค้าน “เป็นไปได้” สักพักก็กลับมาคิดว่า “เป็นไปได้” แต่แล้วก็ไขว้เขว “เป็นไปได้” สลับกลับไปกลับมา ทางโน้นที ทางนี้ที สุดท้ายถ้าจับหลักได้ ก็ “สำเร็จ” จับหลักผิด ไขว้เขว ไปเข้ากับกลุ่มคนที่ ๒ ก็ “ล้มเหลว” หรือไม่เข้าข้างใดข้างหนึ่งก็ “ลอยตัว” อยู่ไปเรื่อยๆ ไม่เจ๊ง ไม่เจ็บ ไม่จน ขณะเดียวกัน ก็ไม่เคยร่ำเคยรวย มีเท่าใดก็เท่านั้น

บุคคลประเภท ฟังแล้ว คิดเทียบกับสิ่งที่ตนเองทำ ฟังผู้พูดแล้ว และคิดว่า “รู้ดีแล้ว” “รู้ทุกเรื่องแล้ว” “รู้หมดแล้ว” คิดว่าตนเองเก่งกว่าผู้พูด สิ่งที่ผู้พูด ไม่มีอะไรใหม่ ผู้ตนเองไม่ได้ ตนมีประสบการณ์ และทำงานลองผิดลองถูกมาหมดแล้ว ไม่ต้องมาบอก ไม่ต้องมาสอน ไม่ต้องมาแนะนำ “เชื่อมั่น” ตนเองสูง ไม่สนใจคน ๓ กลุ่มข้างต้น เชื่อมั่นตัวเองสุดๆ หลงตัวเองสุดๆ ยึดติดกับ “กรอบ” และ “หลักการ” ที่ตนเองมีประสบการณ์ และที่ตนเองเคยชิน

ท่านเจ้าสุวรรณทิพย์ เจียรนวนนท์ ได้ให้ทรรศนะว่า ในทฤษฎีการคนที่ดี เด่น ดัง จะต้องถูกลองของ ถูกทดสอบ ด้วยการนิเทศ ใส่ร้าย ใส่ความ บ้ายสี เสียดสี เยาะเย้ย แหย่หยัน ดุถูก ดุหมั่น ดูแคลน เหยียดหยาม พูดสิ่งที่ฟังแล้วไม่รื่นหู ไม่สบายใจ พูดสิ่งที่สร้างความเดือดร้อน ฟังแล้วไม่สบายใจต่างๆ นานามาให้ ในขณะเดียวกัน ก็มีกลุ่มหนึ่งที่พูดยกย่องต่อหน้า และลับหลัง ไม่ยกยอปอปั้น ไม่ปรบแต่ง สรรเสริญจากใจจริง ขึ้นชมด้วยความรู้สึกดีๆ ชมเชย เคารพ นับถือ เชื่อถือ ศรัทธา ยอมรับ นับถือ ให้เกียรติ คอยรับฟังว่าจะแนะนำ บอก กล่าว สั่ง หรือสอนสิ่งใด ก็จะน้อมรับความคิดเห็น นำมาปรับปรุง นำมาใช้พัฒนาตน เพื่อให้เจริญรุ่งเรืองรุดหน้าสืบไป

จะเห็นได้ว่า ความขัดแย้ง ความรุนแรง ซึ่งนับวันจะบานปลายที่เกิดขึ้นกับสังคมไทยในปัจจุบันนี้ ล้วนเกิดจากความคิดเห็นที่ไม่มีหลักโยโสมนสิการ เพราะถ้าบุคคล ใช้หลักโยนิโสมนสิการ มาจับในแต่ละประเด็นที่จะทำให้เกิดความขัดแย้ง และนำไปสู่ความรุนแรง จะพบว่า ข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้มา ล้วนมีทั้งเรื่องจริง และเท็จ บัณฑิตจะต้องแยก ข้อเท็จ ข้อจริงให้ออก โดยตัดข้อเท็จและประเด็นที่ไม่สำคัญ และไม่สัมพันธ์ออก เหลือเฉพาะข้อจริงที่ประกอบด้วยความจริง มีความสำคัญ และมีความสัมพันธ์ ซึ่งการคิดแบบโยนิโสมนสิการนั้น เป็นการคิดอย่างถูกต้องตามความเป็นจริง โดยใช้วิธีคิดอย่างเป็นระบบ และเชื่อมโยงข้อมูล เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ หรือกล่าวโดยย่อ คือการคิดวิเคราะห์ แยกแยะ ซึ่งนับว่าเป็นหลักในการกรองข้อมูลข่าวสาร ก่อนที่จะพูด หรือนำเสนอออกไป เพราะอาจก่อให้เกิดเสียหายทั้งต่อตน และส่วนรวมได้ ซึ่งสอดคล้องกับพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ความว่า^{๑๘๕} ความคิดนั้นสำคัญมาก ถือได้ว่าเป็นแม่บทใหญ่ของคำพูด และการกระทำทั้งปวง กล่าวคือ ถ้าคนเราคิดดี คิดถูกต้อง ทั้งตามหลักวิชา และคุณธรรม คำพูด และการกระทำก็เป็นไปในทางที่ดี ที่เจริญ แต่ถ้าคิดไม่ดี ไม่ถูกต้อง คำพูด และการกระทำก็อาจก่อความ

^{๑๘๕} พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๙ กรกฎาคม ๒๕๔๐

เสียหาย ทั้งแก่ตัวเอง และส่วนรวมได้ ด้วยเหตุนี้ ก่อนที่บุคคลจะพูด จะทำสิ่งใด จำเป็นต้องหยุดคิด เสียก่อนว่า กิจที่จะทำ คำที่จะพูด ผิดหรือถูก เป็นคุณประโยชน์ หรือเป็นโทษเสียหาย เป็นสิ่งที่ควรพูด ควรกระทำ หรือควรงดเว้น เมื่อคิดพิจารณาได้ดังนี้ ก็จะสามารถยับยั้งคำพูดที่สมควรหยุดยั้ง การกระทำที่ไม่ถูกต้อง พูด และทำแต่สิ่งที่จะสัมฤทธิ์ผลเป็นคุณ เป็นประโยชน์ และเป็นความเจริญ

คนทั่วไป ซึ่งได้สั่งสมความเคยชินให้จิตมีนิสัยแห่งการคิดในแนวทางของการสนองตัณหา หรือคิดโดยมีความไม่ชอบใจเป็นพื้นฐานมาเป็นเวลายาวนาน วิถีโยนิโสมนสิการแบบต่างๆสามารถเป็นเครื่องมือฝึกในการสร้างนิสัยใหม่ให้แกจิต การสร้างนิสัยใหม่นี้ อาจจะต้องการใช้เวลาบ้าง เพราะนิสัยเดิมและคุณธรรมติดตัวของแต่ละบุคคลที่ได้สั่งสมมามีความแตกต่างกัน แต่เมื่อได้ฝึก ก็เกิดผลคุ้มค่า เพราะเป็นการทำปัญญาให้เกิด มีความสามารถในการแก้ปัญหา ดับความทุกข์ได้ แม้จะยังทำไม่ได้สมบูรณ์ ก็ยังพอเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความสมดุล และได้มีทางออกในยามที่ถูกความคิดตามแนวนิสัยเดิมชักนำไปสู่ความอับจน ความทุกข์ และปัญหาบีบคั้นต่างๆ อีกทั้งยังช่วยพัฒนาตน และยกระดับภูมิธรรมของตนให้สูงขึ้นได้ ซึ่งสอดคล้องกับพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ความว่า ^{๑๘๖} “เป็นความจริงอยู่โดยธรรมดา ที่บุคคลในสังคมนั้นย่อมมีข้อผิดพลาดผิดใจแตกต่างเหลื่อมล้ำกันเป็นหลายระดับ ขึ้นอยู่กับพื้นฐานภูมิธรรมของตน บางคนก็มีความคิดจิตใจสูง มีความประพฤติปฏิบัติดีงาม เป็นคุณประโยชน์อยู่แล้วเป็นปกติ แต่บางคนไม่สามารถจะทำเช่นนั้นได้ เพราะยังไม่เห็นคุณค่าของการปฏิบัติ จึงมักก่อปัญหาให้เกิดแก่สังคม คนเรานั้น สำคัญอยู่ที่ควรจะได้ปรารภปรารภนาที่จะพัฒนาตัวเองให้ดีขึ้นเป็นลำดับ เพื่อให้ชีวิตเป็นสุข และเจริญรุ่งเรือง

โยนิโสมนสิการ คือการทำในใจให้แยบคาย หรือ การพิจารณาโดยแยบคาย กล่าวคือ ความเป็นผู้ฉลาดในการคิด คิดอย่างถูกวิธี ถูกระบบ พิจารณา ไตร่ตรองสาวไปจนถึงสาเหตุ หรือต้นตอของเรื่องที่กำลังคิด คือ การคิดแบบถึงรากถึงโคนนั่นเอง แล้วประมวลความคิดรอบด้านจนกระทั่งสรุปออกมาได้ว่าสิ่งนั้นควร หรือไม่ควร ดี หรือไม่ดี เป็นวิถีทางแห่งปัญญา เป็นธรรมสำหรับกลั่นกรอง แยกแยะข้อมูล หรือแหล่งข่าว หรือที่เรียก ปรโตโมสะ อีกชั้นหนึ่ง กับทั้งเป็นบ่อเกิดแห่งความคิดชอบ หรือสัมมาทิฐิ ทำให้มีเหตุผล และไม่มโนงาย

โยนิโสมนสิการนั้น ทางพุทธศาสนาถือว่ามีความค่าเท่ากับความไม่ประมาทหรือ อัมมาท ^{๑๘๗} ซึ่งเป็นแหล่งรวมแห่งธรรมฝ่ายดี หรือกุศลธรรมทั้งปวง นอกจากนั้น ยังจัดเป็นธรรมะข้อหนึ่งในกลุ่มธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญด้วยปัญญา และเป็นธรรมมีอุปการะมาก ^{๑๘๘} แก่มนุษย์ และยังมีคำพรรณนาคุณของโยนิโสมนสิการอีกมาก เช่น เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดความเห็นที่ถูกต้อง เป็นเครื่องขจัด

^{๑๘๖} พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานเพื่อเชิญไปอ่านในพิธีเปิดการประชุมยุวพุทธิกสมาคมทั่วประเทศ ครั้งที่ ๑๖ เมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๒๔

^{๑๘๗} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๔๓/๓๘๐. ส.ส. (ไทย) ๓๗๘ - ๓๘๔/๑๒๕ - ๑๒๙.

^{๑๘๘} อง.จตุกก. (ไทย) ๑๒/๒๖๘-๒๖๙/๓๓๒.

ความล่งเลงสัย เป็นองค์ประกอบของความเป็นพระอริยบุคคลขั้นแรกหรือ โสตาปัตติยังคะ ^{๑๘๙} ซึ่งแสดงให้เห็นว่า “พุทธศาสนาส่งเสริมโยนิโสมนสิการว่าจำเป็นสำหรับทุกคน”

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้หลักการคิดแบบโยนิโสมนสิการจะเป็นเหตุให้เกิดปัญญา เป็นหลักการที่ทำให้บุคคลคิดถูกต้อง รู้จักคิด หรือคิดเป็น เป็นศูนย์กลางที่บริหารการดำเนินชีวิต และควบคุมปฏิบัติที่ถูกต้องในแง่ อื่นๆ ทั้งหมดก็ตาม แต่หลักการดังกล่าวไม่อาจจะเกิดขึ้นได้ ถ้าหากบุคคลนั้นไม่ใช่หลักธรรมของความเป็นผู้ว่าง่ายเข้ามาประกอบ ดังนั้น การนำคุณค่าของความเป็นผู้ว่าง่ายตามหลักพระพุทธศาสนา อันเป็นคุณธรรมที่ผ่านการฝึกจนเกิดมีในตน มาประยุกต์ใช้กับหลักโยนิโสมนสิการ โดยการน้อมรับฟังประเด็นของปัญหา หรือข้อขัดแย้ง ทั้งจากบุคคล และเหตุการณ์ แล้วนำมาคิดพิจารณา วิเคราะห์ สังเคราะห์ และประเมินผล โดยการคิดอย่างมีเหตุผล และรอบคอบ ประกอบการตัดสินใจ ไม่มีความลำเอียง หรือมีอคติต่อบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง โดยยึดหลักการบนพื้นฐานข้อมูลที่เป็นจริง ในเนื้อหา หรือเหตุการณ์ที่เป็นปัญหา หรือข้อขัดแย้งนั้น มากกว่าอารมณ์ โดยอาศัยความรู้ ความคิดตามหลักโยนิโสมนสิการ เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจที่เหมาะสมสอดคล้องกับหลักการ และเหตุผล การคิดอย่างมีเหตุผล และรอบคอบ ภายใต้พื้นฐานของหลักเกณฑ์ และข้อมูลที่เชื่อถือได้ ย่อมนำไปสู่ข้อสรุป และการตัดสินใจในทิศทางที่ถูกต้อง ความขัดแย้งทางความคิดในบริบทของสังคมไทยในขณะนี้ก็จะค่อย ๆ คลี่คลายลง เกิดความคิดความเห็นเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ความสมานฉันท์ ความปรองดอง อย่างที่ทุกฝ่ายอยากให้เกิดขึ้น ก็จะเกิดขึ้นได้อย่างมั่นคง ความสุขสงบ ความรัก ความสามัคคี ความเอื้ออาทร และรอยยิ้มของคนในชาติก็จะกลับคืนมา

๔.๓ การประยุกต์ใช้และคุณค่าหลักโสวัสสตาเพื่อเกื้อกูลความดีต่อพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนา โดยความหมายแล้ว หมายถึงศาสนาแห่งความรู้แจ้ง เป็นศาสนาที่มีพระรัตนตรัย เป็นสรณะอันสูงสุด อันได้แก่ พระผู้มีพระภาค พระธรรม และพระสงฆ์ โดยพระรัตนตรัยทั้ง ๓ นี้ ย่อมมีคุณเกี่ยวพันเป็นอันเดียวกัน จะแยกออกจากกันโดยเฉพาะไม่ได้ ด้วยพระผู้มีพระภาคทรงตรัสรู้ธรรมก่อน แล้วสอนให้สาวกรู้ตามพระธรรมนั้น พระสงฆ์ซึ่งเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคยอมจตจํานาไปปฏิบัติ และสั่งสอนเพื่อสืบต่อพระพุทธศาสนา พระรัตนตรัยนี้เปรียบด้วยวัตถุดิบที่มีราคาอย่างสูง คือ แก้ว จึงเรียกพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ว่า รัตนะ คำว่า รัตนะ แปลว่าแก้ว สิ่งมีค่าสูงยิ่ง สิ่งประเสริฐ ซึ่งคำว่ารัตนะในที่นี้จะหมายถึง พระรัตนตรัย ซึ่งก็คือแก้ว ๓ ดวง ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา ก็คือนับถือแก้ว ๓ ดวงนี้ว่ามีคุณ ย่อมจะเป็นที่พึง ที่ระลึกแก่ตน ^{๑๙๐}

^{๑๘๙} ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๔๐/๒๓๙.

^{๑๙๐} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จ กัด, ๒๕๔๙), หน้า ๘๗.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน กล่าวว่า “พุทธ” แปลว่า ผู้ตรัสรู้แล้ว ผู้ตื่นแล้ว ผู้เบิกบานแล้ว ใช้เฉพาะพระนามของพระบรมศาสดาแห่งพระพุทธศาสนา เรียกเป็นสามัญว่า พระพุทธเจ้า ดังนั้น พุทธศาสนา จึงได้ชื่อว่า ศาสนาของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีหลักเหตุผลทุกอย่างเป็นไปตามเหตุ และปัจจัย เป็นศาสนาที่ผู้นับถือศรัทธาต้องปฏิบัติตามหลักธรรมด้วยตนเอง^{๑๙๑}

พระธรรมโกศาจารย์(พุทธทาสภิกขุ) กล่าวถึงความหมายของพุทธศาสนาว่า คือ วิชา รวมทั้งระเบียบปฏิบัติสำหรับให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไร และเมื่อเรารู้แล้ว เราย่อมไม่ปฏิบัติผิดต่อสิ่งทั้งปวง แต่ยอมปฏิบัติถูกต้องสิ่งทั้งปวง เมื่อปฏิบัติถูกต้องสิ่งทั้งปวงแล้ว ก็เป็นอันว่าความทุกข์จะเกิดขึ้นไม่ได้ แต่เดี๋ยวนี้เรายังไม่รู้จักสิ่งทั้งปวงถูกต้องตามที่มันเป็นจริงว่ามันเป็นอะไร เราจึงปฏิบัติผิดต่อสิ่งทั้งปวง ไม่มากนักน้อย ความทุกข์ก็เกิดขึ้นตามส่วน ตัวอย่างเช่น ไม่รู้จักชีวิตเป็นอะไร หน้าที่การงานเป็นอะไร เราย่อมปฏิบัติผิดต่อสิ่งเหล่านี้ และความทุกข์ก็ต้องเกิดขึ้น ตามส่วนที่ไม่รู้ การที่รู้ว่สิ่งทั้งปวงคืออะไร เป็นเครื่องช่วยให้เราปฏิบัติถูกต้องสิ่งทั้งปวงโดยตรง ซึ่งพระพุทธศาสนาสามารถบอกเราได้ในเรื่องเหล่านี้^{๑๙๒}

กล่าวโดยสรุป พระพุทธศาสนา คือ ศาสนาที่พระผู้มีพระภาคทรงก่อตั้งขึ้น เพื่อประโยชน์และความสุขของคนหมู่มาก เป็นศาสนาแห่งการพิจารณาเหตุผล และการปฏิบัติเพื่อช่วยตัวเอง พึ่งตัวเอง และขยายความช่วยเหลือไปสู่ผู้อื่นด้วยความปรารถนาดี (เมตตา) และความคิดช่วยให้พ้นทุกข์ (กรุณา) นอกจากนี้ ยังยกฐานะของมวลมนุษยชาติขึ้นสู่ความบริสุทธิ์ สะอาด (ด้วยศีล) ความสงบระงับ (สมาธิ) และความเข้าใจชัดแจ้ง (ด้วยปัญญา)

ศาสนาเป็นเรื่องของจิตใจ และอารมณ์ สามารถจูงใจและผูกใจคนไว้ได้อย่างแน่นแฟ้น มนุษย์จะนำศาสนาที่ตนนับถือติดตัวไปปฏิบัติ หรือเผยแพร่ในที่ใหม่ ศาสนาไม่ใช่ของที่อยู่กับที่ แต่จะอยู่ตรงที่หนึ่งที่ได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์ยังไม่อพยพไปไหน บุคคลที่เกิดมาในศาสนาใดก็จะนับถือศาสนานั้น พระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของคนในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน ดังที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น การนำหลักธรรมที่เป็นพื้นฐานสำคัญของการดำเนินชีวิต โดยการละเว้นจากความชั่ว ยึดมั่นในการทำ ความดี ทำให้บุคคลอยู่ร่วมกันได้อย่างเข้าใจ มีความโอบอ้อม เอื้ออารีต่อกัน คนในสังคมไทยจึงได้อยู่กันอย่างสันติสุขตลอดมา ท่ามกลางศาสนา ประเพณี และวัฒนธรรมที่มีความหลากหลาย เพราะคนส่วนใหญ่ยังยึดมั่นในการดำเนินชีวิตตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ดังนี้

^{๑๙๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊ค จำกัด), ๕๔๖.

^{๑๙๒} พระธรรมโกศาจารย์, ธรรมานุกรมธรรมโฆษณ์ ฉบับประมวลธรรม เล่ม ๓ , เรียบเรียงโดย นาย พินิจ รักทองหล่อ, กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ, พ.ศ. ๒๕๔๐), หน้า ๕๕-๗๑

๑) การทำความดี ละเว้นความชั่ว แนวทางการปฏิบัติขั้นพื้นฐานของพระพุทธศาสนา คือ สอนให้ทำความดี และละเว้นความชั่ว เช่น การยึดมั่นในศีล ๕^{๑๙๓}

๒) การพัฒนาตนเอง และการพึ่งตนเอง หลักพระพุทธศาสนาสอนให้คนพึ่งตนเอง และพัฒนาตนเองเพื่อให้ได้อยู่ได้ในสังคมอย่างมีความสุข ดังพุทธศาสนาสูภาษิต ว่า “อิตตาหิ อิตตานโน นา โถ”^{๑๙๔} หมายถึง ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน

๓) ความยุติธรรม ความเสมอภาคและเสรีภาพ คำสอนในพุทธศาสนาจะเน้นในเรื่องเหล่านี้ เพราะทุกเรื่องจะทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติ พระผู้มีพระภาคตรัสว่าชาติตระกูลไม่ได้เป็นเครื่องกำหนดความแตกต่างของบุคคล คนที่เกิดมาเท่าเทียมกันทั้งนั้น และสอนให้ทุกคนไม่ตกอยู่ภายใต้อคติ ๕^{๑๙๕} คือ ความลำเอียง ได้แก่ ฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ และภยาคติ

๔) การเสียสละ หรือการสังคสมงเคราะห์ พุทธศาสนาสอนให้มีความเสียสละเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และสงเคราะห์ซึ่งกัน และกันด้วยความเมตตากรุณา ไม่ใช่หวังผลตอบแทน เช่น หลักสังคหวัตถุ ๔^{๑๙๖} คือธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจบุคคล ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตตา

๕) ความอดุสาหะ และความพยายาม พุทธศาสนาสอนให้คนมีความอดุสาหะ มีความเพียร อดทน และมีความพยายามอันจะช่วยให้บุคคลประสบความสำเร็จ พร้อมทั้งพัฒนาตัวเองอยู่เสมอ ซึ่งมีคติเตือนใจว่า ความพยายามอยู่ที่ไหน ความสำเร็จอยู่ที่นั่น หรือหลักคำสอนอิทธิบาท ๔^{๑๙๗} คือ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จตามจุดหมาย ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา

๖) ความรัก ความเมตตา พระพุทธศาสนาเน้นเรื่องความรัก ความเมตตา ซึ่งถือว่าเป็นพื้นฐานสำคัญของการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข ดังพุทธศาสนาสูภาษิตว่า “เมตตาธรรมเป็นเครื่องค้าจุนโลก”

๗) ความมีคุณธรรมอดทน อดกลั้น เช่น ขันติโสรัจจะ^{๑๙๘} เป็นหลักธรรมที่ทำให้บุคคลเป็นผู้งาม (ธรรมทำให้งาม)

^{๑๙๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๘๖/๒๔๗. อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๒/๒๒๗ ; ๒๖๔/๓๐๗. อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๗๗/๓๘๘.

^{๑๙๔} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๘๗.

^{๑๙๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๖/๑๙๖; ๒๔๖/๒๔๐. อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗/๒๓.

^{๑๙๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๐/๑๖๗. อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๔๒. อัง.อฏฐก. (ไทย) ๒๓/ ๑๑๔/ ๒๒๒.

^{๑๙๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๑/๒๓๓. อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๐๕/๒๗๒.

^{๑๙๘} วินย. (ไทย) ๕/๒๔๔/๓๓๕. อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๔๑๐/๑๑๘.

๘) การยกย่องเคารพบิดามารดา ถือเป็นหลักสำคัญของพระพุทธศาสนา ซึ่งบุพการีเป็นสิ่งที่ควรยกย่อง ดังท่านเปรียบไว้ว่า บิดา มารดาเป็นพรหมของลูก^{๑๙๙}

๙) การไม่แบ่งชั้นวรรณะ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า กำเนิดชาติตระกูลมิได้ทำให้บุคคลเป็นพราหมณ์ เป็นกษัตริย์ เป็นพ่อค้า ความประพฤติของบุคคลเป็นเครื่องกำหนดบุคคล ทุกคนมีความเท่าเทียมกัน^{๒๐๐}

๑๐) ไม่เสพสุรา ไม่เล่นการพนัน ไม่พูดจาขยายความ เป็นพื้นฐานพุทธศาสนาที่บัญญัติไว้อย่างชัดเจนว่า เป็นสิ่งไม่ควรทำ เช่น ศีล ๕

พระพุทธศาสนามีสาระที่เป็นประโยชน์ มีความสำคัญทั้งในด้านทฤษฎีที่เป็นเหตุเป็นผล และวิธีการที่เป็นสากล เหมาะสมกับทุกยุคทุกสมัย รวมทั้งมีข้อปฏิบัติที่ยึดทางสายกลาง ซึ่งพุทธศาสนิกชนพึงวิเคราะหฺ์ และตระหนักในคุณค่าของทฤษฎี วิธีการ และหลักปฏิบัติเหล่านั้น น้อมนำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิต เพื่อความสงบสุข และความเจริญของตนเอง ตลอดถึงสังคมโดยรวม หลักธรรม และวิธีการที่เป็นสากลของพระพุทธศาสนา จำแนกออกได้ ดังนี้^{๒๐๑}

๑) หลักธรรมที่เป็นสากล เป็นหลักธรรมที่สามารถถือประพฤติปฏิบัติได้ทุกชาติ ทุกภาษา ทุกชนชั้นของสังคม หากประพฤติปฏิบัติตามก็จะสามารถดำรงชีวิตอยู่ในโลกนี้ได้อย่างสันติสุข โลกเกิดความสงบ ไม่เบียดเบียนทำร้ายซึ่งกันและกัน ไม่ก่อให้เกิดสงคราม ซึ่งส่งผลเสียหายต่อมวลมนุษยชาติ และธรรมชาติอย่างมหาศาล หลักธรรมที่เป็นสากลของพระพุทธศาสนา มีดังต่อไปนี้

(๑) หลักความเป็นกฎธรรมชาติ ได้แก่ ถือว่าความจริงนั้นเป็นกฎธรรมชาติ เป็นสิ่งที่มิอยู่ตามธรรมดาของมัน พระผู้มีพระภาคมีฐานะเป็นผู้ค้นพบ หมายความว่า กฎความจริงของธรรมชาตินั้นมีอยู่อย่างนั้นเองเป็นธรรมดา ไม่ว่าพระผู้มีพระภาคจะอุบัติขึ้น หรือไม่ก็ตาม ธรรมชาตีก็นั้นเป็นธรรมชาติอยู่อย่างนั้น ไม่มีใครฝืนกฎของธรรมชาติไปได้ ซึ่งหลักการนี้ถือว่าเป็นสากล เพราะการที่เราฝืนธรรมชาตีก่อให้เกิดความเสียหายมากมาย เช่น การผลิตเทคโนโลยีที่สนองความต้องการ หรือความสะดวกสบายของมนุษย์ ก่อให้เกิดผลเสียต่อธรรมชาติ เกิดมลพิษทั้งในอากาศ ในน้ำ และบนบก เป็นต้น หลักธรรมที่เป็นกฎธรรมชาติ เช่น หลักไตรลักษณ์ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สามัญลักษณ์ แปลว่า ลักษณะที่ทั่วไป หรือเสมอเหมือนกันแก่สิ่งทั้งปวง ประกอบด้วย

(๑.๑) อนิจจตา ได้แก่ ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่ยั่งยืน ภาวะที่เกิดขึ้นเสื่อม และสลายไป

^{๑๙๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๔/๒๒๕. ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๒.

^{๒๐๐} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๗๖/๕๒๐.

^{๒๐๑} จักรแก้ว นามเมือง, พระพุทธศาสนามีทฤษฎีและวิธีการที่เป็นสากล, [ออนไลน์] แหล่งที่มา

<<https://www.gotoknow.org/>>, (๒๐ม.ค. ๖๐)

(๑.๒) ทุกขตา ได้แก่ ความเป็นทุกข์ ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้น และสลายตัว ภาวะที่กดตัน ผืน และขัดแย้งอยู่ในตัว เพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพเป็นอย่างนั้นเปลี่ยนแปลงไป จะทำให้คงอยู่ในสภาพนั้นไม่ได้ ภาวะที่ไม่สมบูรณ์ มีความบกพร่องอยู่ในตัว ไม่ให้ความพึงพอใจเต็มที่แก่ผู้อยากด้วยต้นหา และก่อให้เกิดทุกข์แก่ผู้เข้าไปอยาก เข้าไปยึดด้วยต้นหาอุปาทาน เช่น อยากได้สิ่งของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่ไม่ได้ตามที่ต้องการก็เกิดความทุกข์ เป็นต้น

(๑.๓) อนัตตตา ได้แก่ ความเป็นอนัตตา ความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนที่แท้จริงของมันเอง ความไม่เป็นตัวของตัวเอง แต่เป็นไปตามเหตุปัจจัย เช่น คนเราเมื่อเกิดมา ต้องแก่ ต้องเจ็บ และต้องตาย เราไม่สามารถจะบังคับไม่ให้เกิดขึ้นตามความต้องการของเราได้ เพราะมีเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดความแก่ ความเจ็บ และความตาย เป็นต้น

พระพุทธโฆษาจารย์ กล่าวว่า ผู้ที่มองเห็นไตรลักษณ์ รู้เท่าทันธรรมดา และมีนิรามิสสุข (สุขที่ไม่ต้องอาศัยเครื่องล้อมด้วยวัตถุสิ่งของ หรือกามคุณ) เป็นหลักประกัน แม้จะยังเสพกามสุขก็ไม่มีติดมัวถึงกับหมกมุ่นหลงใหล หรือถลำลึกจนเกิดโทษรุนแรง โดยเฉพาะจะไม่เกินเลยจนกลายเป็นเหตุแห่งการเบียดเบียนตน และผู้อื่น และแม้เมื่อความสุขนั้นผันแปรไปก็จะไม่ถูกความทุกข์ใหญ่ท่วมทับเอา ยังคงดำรงสติอยู่ได้ มีความกระตือรือร้นน้อย เป็นผู้พร้อมที่จะแสวงความสุขในทุกระดับได้อย่างสมบูรณ์เต็มอิ่ม เต็มรส และคล่องใจ เพราะไม่มีความกังวลห่วงข้องเป็นเงื่อนปม หรือเป็นเครื่องกีดขวางที่คอยรบกวนอยู่ภายใน และยิ่งกว่านั้น ทั้งที่สามารถแสวงสุขทั้งหลายได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด แต่ก็ไม่ได้ติดในสุขเหล่านั้น ไม่ว่าจะประณีต หรือดีวิเศษเพียงใด

(๒) หลักของความเป็นเหตุเป็นผล หรือความเป็นเหตุปัจจัยแบบอิงอาศัยกันของสิ่งทั้งหลาย เรียกว่า “กฎปฏิจจสมุปบาท” ซึ่งมีสาระสำคัญโดยย่อว่า “อิมสมิ สติ อิหิ โหติ; อิมสมิ อสติ อิหิ น โหติ” เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่ “อิมสสุปปาทา อิหิ อุปปชฺชติ ; อิมสส นิโรธา อิหิ นิรุชฺชติ” เพราะสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้จึงเกิด เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้ก็ดับ หมายความว่า เมื่อมีผลอย่างหนึ่ง ก็มีเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลเช่นนั้น เช่น เมื่อเราปลูกต้นมะม่วง ต้นมะม่วงงอกงามขึ้นมาก็เป็นผล และมีเหตุปัจจัยที่ก่อให้เกิดเป็นต้นมะม่วง เช่น อาศัยดิน อาศัยน้ำ อาศัยออกซิเจน อาศัยอุณหภูมิที่พอเหมาะ อาศัยปุ๋ย เป็นต้น

(๓) หลักศรัทธา เป็นหลักศรัทธาที่นำมาสู่ปัญญา นั่นคือ ความไม่เชื่ออะไรง่าย ๆ จะต้องเชื่อความจริงที่พิสูจน์ได้ ทดลองได้ หลักธรรมนี้ได้แก่ “กาลามสูตร” เช่น อย่าเชื่อ เพราะได้ฟังตามกันมา เพราะได้เรียนตามกันมา เพราะได้ถือปฏิบัติสืบต่อกันมา เพราะเสียงเล่าลือ เพราะอ้างตำรา เพราะตรรกะ เพราะอนุमानเอา เพราะคิดตรงตามแนวเหตุผล เพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีของตน เพราะมีรูปลักษณะน่าเชื่อ และเพราะเห็นว่าเป็นสมณะ เป็นครูอาจารย์ของเรา ดังนั้นจากหลักธรรมข้อนี้ แสดงให้เห็นว่าบุคคลทุกคนไม่ควรเชื่ออย่างไร้เหตุผล การจะเชื่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งจะต้องมีการพิสูจน์ ตรวจสอบ คิดไตร่ตรองด้วยสติปัญญา เป็นต้น

(๔) หลักการแก้ปัญหาด้วยการกระทำของมนุษย์ตามหลักเหตุผล เป็นหลักที่มนุษย์สามารถแก้ปัญหาด้วยการกระทำของตนเอง และด้วยสติปัญญาของตนเอง ไม่ใช่หวังอ่อนวอนจากปัจจัยภายนอก หรือสิ่งที่เหนือธรรมชาติ เช่น ฤกษ์พิศาง รุกขเทวดา เทพเจ้าทั้งหลาย เป็นต้น พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในพุทธพจน์ว่า “มนุษย์ทั้งหลายถูกภัยคุกคามแล้ว พวกเขากันถึงเจ้าป่า เจ้าเขา เจ้าภูผา ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่พึ่ง แต่สิ่งเหล่านั้น ไม่ใช่สรณะอันเกษม เมื่อยึดเอาสิ่งเหล่านั้นเป็นสรณะ ย่อมไม่สามารถหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง” “แต่ชนเหล่าใดมาถึงพระผู้มีพระภาค พระธรรม และพระสงฆ์เป็นสรณะ รู้เข้าใจอริยสัจ ๔ เห็นปัญหา เหตุเกิดแห่งปัญหา ภาวะไร้ปัญหา และวิธีปฏิบัติให้ถึงความสิ้นปัญหา จึงจะสามารถหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้

วิธีการแก้ปัญหาด้วยปัญญาของมนุษย์ ก็คือ หลักธรรม “อริยสัจ ๔” ได้แก่

(๔.๑) ชีวิต และโลกนี้มีปัญหา (ทุกข์) ทุกชีวิตที่เกิดมาในโลกนี้ล้วนมีปัญหา มีทั้งปัญหาสากล เช่น การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ความไม่สมปรารถนา ความพลัดพรากจากบุคคล สัตว์ สิ่งของ อันเป็นที่รัก ฯลฯ และปัญหาเล็ก ๆ น้อย ๆ สรุปรู้ว่าปัญหา หรือทุกข์นั้นเกิดจากอะไร

(๔.๒) ปัญหามีสาเหตุ มิได้เกิดขึ้นลอย ๆ (สมุทัย) ปัญหามนุษย์เผชิญอยู่ตั้งข้างต้น มิใช่เกิดขึ้นลอย ๆ หรือบังเอิญ โดยไม่มีเหตุปัจจัย ทุกปัญหาเกิดขึ้นอย่างมีสาเหตุทั้งนั้น แต่เป็นเพราะเรามองไม่เห็น ไม่เข้าใจปัจจัยของปัญหา จึงคิดว่าปัญหานั้นเกิดขึ้นโดยบังเอิญ สรุปรู้ว่าทำไม หรือเพราะอะไรจึงเกิดปัญหา หรือความทุกข์นั้น

(๔.๓) มนุษย์สามารถแก้ปัญหาได้ด้วยตนเอง (นิโรธ) เนื่องจากปัญหาทุกปัญหาย่อมมีสาเหตุ การแก้ปัญหาได้ ต้องสืบสาวหาสาเหตุให้พบ แล้วแก้ปัญหานั้น พระพุทธศาสนาสอนไว้ว่า มนุษย์มีศักยภาพ หรือความสามารถเพียงพอที่จะแก้ปัญหาให้ลุกล่งไปได้ด้วยตัวมนุษย์เอง โดยไม่ต้องพึ่งพา ฝาสางเทวดา หรืออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใด ๆ มาดลบันดาล สรุปรู้ว่าเมื่อรู้ทุกข์ และสาเหตุแล้ว ก็หาวิธีการทำให้ทุกข์ หรือปัญหาลิ้นไป

(๔.๔) การแก้ปัญหานั้น ต้องใช้ปัญญาและความเพียร (มรรค) ในการแก้ปัญหา จำเป็นต้องใช้ปัญญา (ความรู้) และวิริยะ (ความเพียร) อย่างเกื้อหนุนกัน จึงสามารถแก้ปัญหาให้ลุกล่งไปได้ กล่าวคือ จะต้องรู้ว่าอะไรคือปัญหา มีสาเหตุมาจากอะไร มีหนทางแก้หรือไม่ จะแก้อย่างไร เมื่อรู้แล้วจึงลงมือแก้ไขปัญหานั้นด้วยความเพียรพยายามอย่างต่อเนื่อง สรุปรู้ว่าเมื่อได้วิธีแห่งการดับปัญหา หรือความทุกข์ได้แล้ว ก็ปฏิบัติตามวิธีการให้ถึงความดับทุกข์ หรือแก้ปัญหานั้น ๆ

(๕) หลักกฎแห่งกรรม เป็นหลักที่ว่าด้วยกรรม (การกระทำ) และวิบากกรรม (ผลของการกระทำ) ซึ่งเป็นหลักสากลที่ว่า การกระทำกรรมใดก็ตาม ย่อมได้รับผลกรรมนั้นตอบสนอง หรือพูดง่าย ๆ ก็คือ หากตนเองกระทำเรื่องใดก็ตาม ก็ย่อมได้ผลการกระทำนั้นตอบสนอง นั่นคือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น

(๖) หลักพระธรรมวินัย หลักการของพระธรรมวินัย หรือคำสั่งพระพุทธานุสาสนา ที่ถือว่าเป็นสากล สามารถนำไปปฏิบัติได้ทุก ๆ คน ได้แก่ สอนให้พึ่งตนเอง, สอนให้ทำความดีด้วยการเสียสละ, สอนให้เอาชนะใจตนเอง, สอนให้ลงมือปฏิบัติเพื่อให้รู้แจ้งเห็นจริง, สอนให้ถือความถูกต้องเป็นหลัก, สอนให้ก้าวหน้าในความดีเสมอ, สอนให้รักษากาย วาจา ใจ ด้วยศีล, สอนแบบจำแนกแจงแจงตามเหตุผล, สอนโดยคำนึงถึงความแตกต่างของคน, และการสอนเป็นระดับ ได้แก่ ในระดับโลกียะ และระดับโลกุตระ

วิธีการทางพระพุทธศาสนาที่เป็นสากล มีวิธีการมากมายที่เป็นสากล สามารถนำไปเป็นแนวปฏิบัติได้ทั้งหมด ในที่นี้จะขอกล่าวในส่วนที่เป็นวิธีการใหญ่ ๆ ดังนี้คือ

๑) วิธีการพัฒนามนุษย์ และสังคม ขบวนการการพัฒนามนุษย์ที่สำคัญได้แก่ การศึกษา หลักของการศึกษาพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๓ ด้าน โดยสอดคล้องกับองค์ประกอบแห่งการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ดังนี้

(๑) ศีล คือ การฝึกฝนพัฒนาด้านพฤติกรรม หมายถึง การพัฒนาพฤติกรรมทางกาย วาจา ให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้องมีผลดี ได้แก่

(๑.๑) การรักษาวินัยแม่บทของชุมชนหรือขององค์กร เช่น ศีล กฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณี ระเบียบข้อบังคับ และจรรยาบรรณของวิชาชีพต่าง ๆ เป็นต้น

(๑.๒) การรู้จักใช้อิทธิฤทธิ์ เช่น รู้จักพิจารณาเลือกที่จะดู จะฟัง แยกแยะได้ว่าสิ่งใดควรดู ควรฟัง สิ่งใดที่เป็นสิ่งดีงาม มีประโยชน์หรือเป็นโทษภัย และละเว้นกระทำการที่ไม่ดีเหล่านั้น การรู้จักดู ฟัง อย่างมีสติ ไม่ปล่อยตัวลุ่มหลงมัวเมา ตกเป็นทาสของสิ่งที่ได้ดู ได้ฟัง การไม่เห็นแต่ความสนุกสนานบันเทิงเพียงอย่างเดียว ควรดู ฟังในสิ่งที่ก่อให้เกิดปัญญา

(๑.๓) การหาเลี้ยงชีพที่บริสุทธิ์ เช่น เป็นอาชีพที่ไม่เบียดเบียน เอาเปรียบผู้อื่น เป็นอาชีพที่ช่วยแก้ไขปัญหา หรือสร้างสรรค์ชีวิต และสังคม เป็นอาชีพที่ช่วยให้พัฒนาคุณภาพชีวิต เป็นอาชีพที่ไม่ทำลายคุณค่าของชีวิต เป็นอาชีพที่ทำให้ได้ปัจจัยต่าง ๆ มาเลี้ยงชีวิตด้วยกำลังกาย กำลังใจ และกำลังปัญญาของตนเอง เป็นต้น

(๒) สมาธิ คือ การฝึกฝนพัฒนาด้านจิตใจ หมายถึง การพัฒนาจิตดังต่อไปนี้

(๒.๑) คุณภาพจิต ได้แก่ คุณธรรมความดีงามต่าง ๆ เช่น เมตตา กรุณา กตัญญู กตเวทิตา คารวะ หิริโอตตปปะ ฯลฯ ซึ่งหล่อเลี้ยงจิตใจให้งอกงาม และเป็นพื้นฐานของพฤติกรรมที่ดีงาม

(๒.๒) สมรรถภาพจิต ได้แก่ ความสามารถ เข้มแข็ง มั่นคง มีประสิทธิภาพของจิต เช่น ฉันทะ (ความไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย) วิริยะ (ความเพียร) อุตสาหะ (ความขยัน) ขันติ (ความอดทน) สติ

(ความระลึกได้ การควบคุมตนได้) สมาธิ (ความตั้งมั่น ความแน่วแน่ ความสงบ) รวมทั้งความไม่ประมาท เป็นต้น ที่ทำให้ก้าวหน้ามั่นคงในพฤติกรรมที่ดีงาม และพร้อมที่จะใช้ปัญญา

(๒.๓) สุขภาพจิต ได้แก่ สภาพจิตที่ปราศจากความขุ่นมัว เศร้าหมอง เร่าร้อน เป็นต้น ความสดชื่น เอิบอิ่ม ร่าเริง เบิกบาน ผ่อนคลาย ผ่องใส เป็นสุข ซึ่งส่งผลต่อสุขภาพกาย และทำให้มีพฤติกรรมที่ดีงาม มีความมั่นคง สอดคล้องกลมกลืน

(๓) ปัญญา คือ การฝึกฝนพัฒนาด้านปัญญา มีหลายระดับ เช่น

(๓.๑) ความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่ระดับรับฟัง หรือเล่าเรียน และรับถ่ายทอด ศิลปะวิทยาการ ตลอดจนข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ

(๓.๒) การรับรู้ประสบการณ์ และเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง ไม่บิดเบือน หรือเอนเอียง ด้วยอคติทั้งหลาย

(๓.๓) การคิดพิจารณาวินิจฉัยอย่างมีวิจารณ์ญาณ ด้วยการใช้ปัญญาบริสุทธิ์ ไม่ถูกกิเลส เช่น ความอยากได้ประโยชน์ และความเกลียดชัง เป็นต้น เข้ามาครอบงำบังคับบัญชา

(๓.๔) การรู้จักมอง รู้จักคิด ที่จะให้เข้าถึงความจริง และได้คุณประโยชน์ มีโยนิโสมนสิการ ที่เรียกว่า มองเป็น คิดเป็น เช่น รู้จักวิเคราะห์ แยกแยะ สืบสาวเหตุปัจจัย เป็นต้น

(๓.๕) การรู้จักคิด จัดการ ดำเนินการ ทำกิจให้สำเร็จ ฉลาดในวิธีการที่จะนำไปสู่จุดหมาย

(๓.๖) ความสามารถแสวงหา เลือกคัดสรรประมวลความรู้ ความคิดได้ชัดเจน และสามารถนำความรู้ที่มีอยู่มาเชื่อมโยงสร้างเป็นความรู้ใหม่ๆ เพื่อแก้ปัญหา อย่างสร้างสรรค์

(๓.๗) เป็นการใช้ปัญญาขั้นสูงสุด นั่นคือ ความรู้แจ้งความจริงของโลก และชีวิต หรือรู้เท่าทันธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย ที่ทำให้วางใจถูกต้องต่อทุกสิ่งทุกอย่าง สามารถแก้ปัญหาชีวิต ขจัดความทุกข์ในจิตใจของตนได้ หลุดพ้นจากความยึดติดถือมั่นในสิ่งทั้งหลาย จิตไม่ถูกบีบคั้น ครอบงำกระทบกระทั่งด้วยความผันผวนปรวนแปรของสิ่งต่าง ๆ หลุดพ้นเป็นอิสระ อยู่เหนือกระแสโลก ซึ่งทำให้ปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลาย และดำเนินชีวิตด้วยปัญญาอย่างแท้จริง

วิธีแสวงหาความรู้ ในกระบวนการพัฒนาปัญญาของมนุษย์ จะสัมพันธ์กับวิธีทำให้เกิดปัญญา ๓ วิธี คือ^{๒๐๒}

๑) จินตามยปัญญา ปัญญา หรือความรู้ที่เกิดจากการฟังท่านผู้รู้บอกเล่า สนทนาชี้แจงให้ได้ยินได้ฟัง หรืออ่านจากตำรับตำรา และสื่อต่าง ๆ เป็นความรู้ที่ได้รับมาจากภายนอกตัว

^{๒๐๒} อภิญาณวัฒน์ โพธิ์สาน, พุทธศาสนแนวปฏิบัติเพื่อชีวิต, (มหาสารคาม : สำนักพิมพ์

๒) สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการคิดใคร่ครวญไตร่ตรอง ทบทวน กล่าวคือความรู้หรือปัญญาชนิดนี้จะเกิดได้ต้องอาศัยการนำเอาประสบการณ์จากความรู้ที่ได้จากการฟัง การอ่าน การสนทนา หรือการชมจากสื่อต่าง ๆ ไปคิดพิจารณาใคร่ครวญ ทบทวนจนได้ความรู้ระดับเหตุผลที่เกิดขึ้นจากการใคร่ครวญในจิตของตน

๓) ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการลงมือปฏิบัติ ผึกหัดอบรม เป็นความรู้ที่มีได้โดยการอบรมจิตใจ การลงมือปฏิบัติจริง การพิสูจน์ทดลอง โดยการนำความรู้ที่ได้อ่าน สนทนาพูดคุย หรือการคิดไปทำให้เกิดมีจริง หรือปฏิบัติจริง ทำการพิสูจน์ทดลองให้เห็นผลจริง ก็จะเกิดปัญญาหรือความรู้ในระดับที่แจ่มแจ้งชัดเจน

นอกจากนี้ความรู้ที่จัดโดยกิจกรรมและผลงานของมนุษย์ ได้แก่ความรู้ที่เนื่องด้วยปฏิบัติการทางสังคม เช่น การสื่อสาร ถ่ายทอด การแสวงหา การพูดคุย เป็นต้น จำแนกออกได้เป็น ๓ อย่าง คือ

๑) สุตะ คือ ความรู้ที่ได้สดับ เล่าเรียน หรือถ่ายทอดต่อกันมา แบ่งย่อยได้เป็น ๒ อย่าง ดังนี้

(๑.๑) ความรู้ที่ได้สดับตรับฟัง บอกเล่า สอนเรียน ถ่ายทอดต่อกันมา

(๑.๒) ความรู้ที่บางศาสนาถือว่าได้รับการเปิดเผยแจ้งدلใจจากองค์บรมเทพ เช่น พรหมณ์ ถือว่าพระเวทเป็นความรู้ที่ได้รับถ่ายทอดจากพระพรหมโดยตรง เป็นต้น

๒) ทิฎฐิ คือ ความเห็น ทฤษฎี ลัทธิ ความเชื่อถือต่าง ๆ ได้แก่ ความรู้ที่ได้สรุปผลอย่างใดอย่างหนึ่ง มีการเผยแพร่ มีคนเชื่อถือและปฏิบัติตาม เป็นต้น

๓) ญาณ คือ ความรู้ ความหยั่งรู้ ความบริสุทธิ์ ความรู้ตรงตามสภาวะ หรือปัญญาที่ทำงานสัมฤทธิ์ผล เป็นต้น ญาณเป็นความรู้ระดับสุดยอดของปัญญามนุษย์ และเป็นผลสำเร็จสำคัญของมนุษย์ และมีส่วนผลักดันสำคัญ ให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในอารยธรรมของมนุษยชาติ

สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับใช้ประกอบในการดำรงชีวิตประจำวันของมวลมนุษยชาติ เพราะพุทธศาสนามีคุณค่ามากมายต่อมนุษย์ในด้านจิตใจ ซึ่งถือว่ามีคุณค่าสูงกว่าคุณค่าทางวัตถุ เป็นที่พึงพอใจ ทำให้มนุษย์ไม่อ้างว้างเวลาประสบปัญหาในชีวิต ผู้มีปัญญาย่อมสามารถนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการแก้ไขปัญหาก็ได้ อีกทั้งยังเกื้อหนุนนำพาชีวิตให้ไปสู่เป้าหมายที่ตนได้ตั้งไว้ ด้วยเหตุนี้ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจึง มีความสำคัญสำหรับพุทธศาสนิกชนทุกคน เปรียบเสมือนเป็นตัวแทนของพระผู้มีพระภาคในฐานะศาสดาของพระพุทธศาสนา การปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เป็นกระบวนการนำหลักธรรมมาใช้ในการดำเนินชีวิตจริง คือ ผึกฝนพัฒนาตนเอง ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และปัญญา เพื่อให้เกิดเป็นความดีแห่งตน และสังคมโดยส่วนรวมยิ่ง ๆ ขึ้นไป เมื่อพุทธศาสนิกชนทุกคนยึดมั่นใน

หลักธรรมดังกล่าวแล้ว ปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้นก็จะมีแนวทางในการแก้ไข ปัญหาต่างๆ ที่นำไปสู่ ความรุนแรงจะค่อยๆ ลดน้อยลง และคลี่คลายลงไปที่สุดในที่สุด ไม่ว่าจะเป็นการขัดแย้งทางความคิด จนลุกลามเป็นสงครามหรือข้อพิพาทระหว่างสังคม ไม่เกิดการเอารัดเอาเปรียบในสังคม ไม่เกิดการทำร้ายร่างกายจิตใจซึ่งกันและกัน ไม่มีปัญหาการทำลายสภาพแวดล้อมหรือกฎเกณฑ์ต่างๆ จนทำให้สังคมที่ตนอยู่อ่อนแอลง

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า การถือฤกษ์ให้พระพุทธศาสนาได้ดำรงคงอยู่ได้ยาวนานแค่ไหน โดยการยึดมั่นในหลักธรรม คำสั่งสอน ยึดมั่นในบุญกุศล คุณความดี ละเว้นอกุศลบาปทั้งปวง ก็เท่ากับหรือมีส่วนสำคัญที่จะทำให้ ตน สังคม และประเทศชาติ มีสันติสุข และมีความเจริญรุ่งเรือง ยังมีพุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกาเป็นผู้วางายที่เห็นธรรม เคารพธรรม แล้วน้อมนำธรรมไปปฏิบัติมากเท่าใด ก็ยิ่งช่วยให้ธรรมมีกำลังเรืองรอง อายุของพระพุทธศาสนาก็จะยืนนานมากขึ้นเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ คุณค่าของความเป็นผู้วางาย จึงมีความหมายสัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรืออย่างน้อยก็เป็นเครื่องเกี่ยวพันแก่อายุของพระพุทธศาสนา และอายุของประโยชน์สุข ที่มีผลต่อตน สังคม และประเทศชาติ